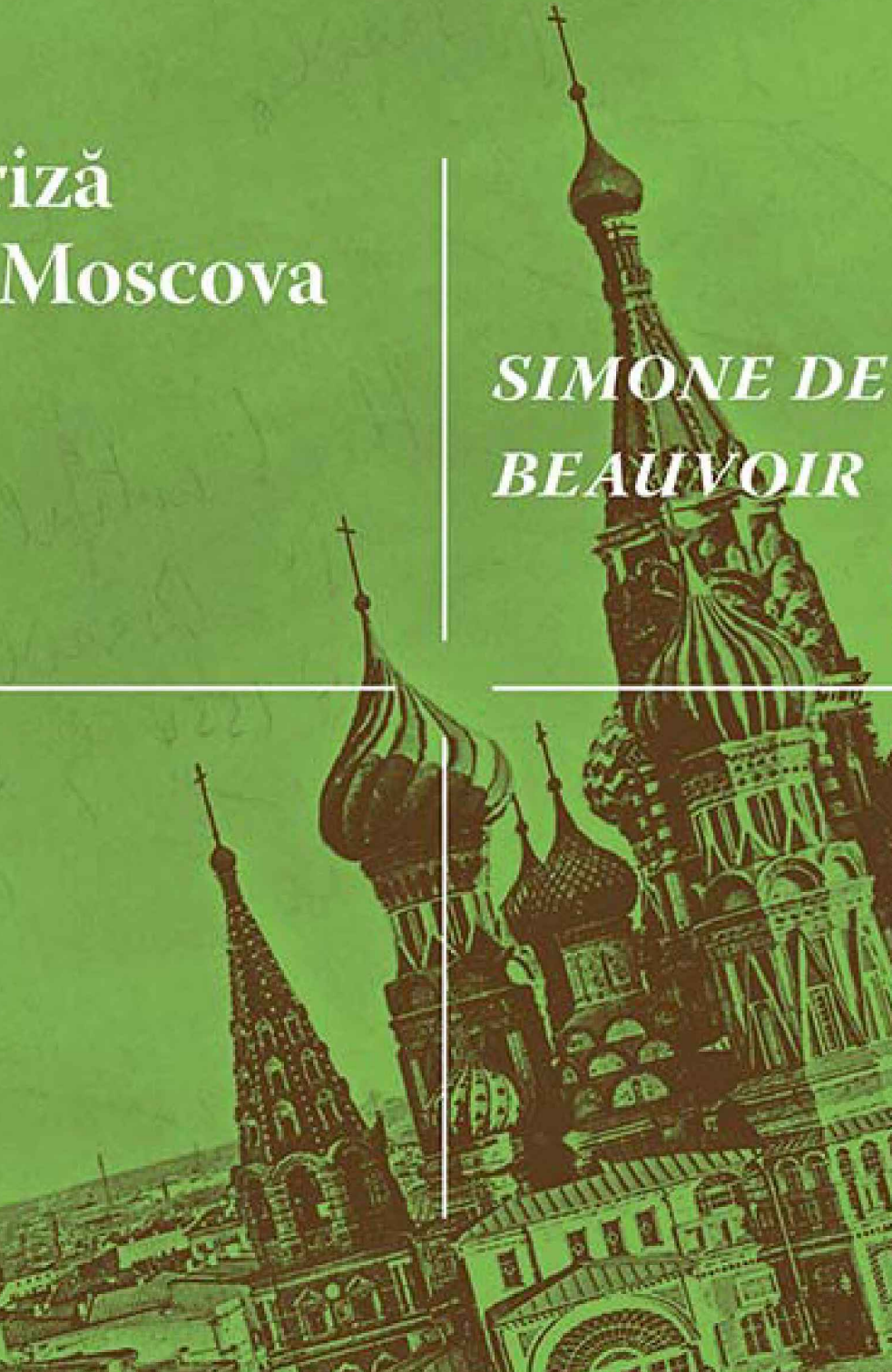

Criză Moscova

*SIMONE DE
BEAUVOIR*

Criză la Moscova

CET OUVRAGE A BÉNÉFICIÉ DU SOUTIEN DES
PROGRAMMES D'AIDE À LA PUBLICATION DE
L'INSTITUT FRANÇAIS.

ACEASTĂ CARTE A APĂRUT CU SPRIJINUL
PROGRAMELOR DE PUBLICARE
ALE INSTITUTULUI FRANCEZ.

Colecție coordonată de
Magdalena Mărculescu

Traducere din franceză de
Viorel Vișan

Criză la Moscova

*SIMONE DE
BEAUVOIR*

LITERARY

FICTION

EDITORI:
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu
Silviu Dragomir

FONDATOR:
Ion Mărculescu, 1994

REDACTOR:
Domnica Drumea

DESIGN:
Radu Manelici
Foto copertă: © Hulton-Deutsch Collection/CORBIS

DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Coban

DTP:
Corina Rezai

CORECTURĂ:
Sinziana Doman
Elena Bițu

Titlul original: Malentendu à Moscou
Autor: Simone de Beauvoir

Copyright © Editions de L'Herne, 2013

Published by arrangement with Agence litteraire Pierre
Astier & Associés
Prezenta ediție s-a publicat prin acord cu Agence
litteraire Pierre Astier & Associés

© Editura Pandora M, 2014
pentru prezenta ediție

C.P. 27-0490, București
T/F: +4 021 300 60 90
W: pandoram.ro

ISBN ePUB: 978-973-1989-49-5
ISBN PDF: 978-973-1989-50-1
ISBN Print: 978-973-198-942-6

Pandora M face parte din Grupul Editorial TREI

PREFAȚĂ

Criză la Moscova, lungă nuvelă scrisă în 1966-1967, trebuia să facă parte din culegerea *Femeia pierdută* („La Femme rompue“, 1968). În ciuda unor calități evidente, Simone de Beauvoir a renunțat la ea, înlocuind-o cu *Vârsta discreției* („L'Âge de discrétion“). A fost publicată pentru prima dată în 1992, în revista *Roman 20-50*.

Criză la Moscova descrie dezechilibrul conjugal și identitar (depășit în final) pe care îl trăiesc Nicole și André, un cuplu vârstnic de profesori pensionari, în cursul călătoriei lor la Moscova: ei se întâlnesc aici cu Mașa, fiica lui André dintr-o primă căsătorie. Modul de narare ales se dovedește perfect adaptat subiectului tratat. Simone de Beauvoir alternează, într-un ritm rapid, în secvențe scurte (douăzeci și patru în total, împărțite în mod egal), punctul de vedere al lui Nicole și al lui André: cititorul ocupă astfel o poziție privilegiată în raport cu fiecare partener, închistat momentan în interpretări eronate, decepții nemărturisite, ranchiune disproporționate. Tehnica aceasta îi permite, pe de altă parte, să dezvolte în paralel un punct de vedere masculin și unul feminin, din perspectiva diferențelor (preocupările lui André sunt mai mult politice, cele ale lui Nicole mai mult axate pe sensibilitate), precum și a asemănărilor dintre ele. Simone de

Beauvoir folosisese deja această dublă focalizare în romanele sale anterioare (*Sângele celorlalți* — „Le sang des autres” și *Mandarinii* — „Les Mandarins”), dar nicio dată cu această intensitate sau complementaritate.

După cum o arată și titlul, nuvela împletește strâns istoria individuală cu istoria colectivă: neînțelegerea conjugală se declanșează cu ocazia unei călătorii care dă naștere unei decepții politice. Ea aduce astfel o mărturie (critică) pasionantă asupra Uniunii Sovietice de la mijlocul anilor șaiszeci. Simone de Beauvoir se inspiră din vizitele regulate pe care ea și Sartre, invitați de Uniunea Scriitorilor, le-au făcut în URSS între 1962 și 1966 (Sartre o regăsea aici, de altfel, pe Lena Zonina, prietena sa rusoaică, de la care Mașa împrumută unele trăsături). Astfel, transformările țării sunt judecate prin experiența concretă a protagoniștilor, atenți la spectacole și senzații, și tot astfel sunt trăite numeroasele neplăceri provocate de absurditatea birocratică. Situația culturală a URSS și politica sa externă, dominată atunci de tensiunea chino-sovietică, stârnesc discuții între Mașa și tatăl acesteia, dezamăgit în final că nu regăsește un pur ideal socialist în Moscova pe care o redescoperă. Critica regimului sovietic făcută în cartea *La urma urmelor* („Tout compte fait”), scrisă în 1971 după invazia Cehoslovaciei, va fi mai vie și va consacra mai mult spațiu problemei libertăților. Dar, așa cum se prezintă, acest tablou detaliat al situației din URSS rămâne un document prețios.

Depășind criza cuplului, Simone de Beauvoir abordează teme mult mai generale. Personajele feminine ilustrează diverse aspecte ale condiției femeilor: în ciuda voinței sale de emancipare și a luptelor pentru diverse cauze din tinerețe, Nicole, prea absorbită de viața de familie, își deplânge neîmplinirea ambițiilor. Irène, logodnica fiului, întruchipează noua generație care, pretinzând că împacă toate lucrurile, nu aprofundează nimic. Dezinvoltura și independența Mașei decurg din egalitatea sexelor în Uniunea Sovietică. Problema comunicării cu celălalt e prezentă de-a lungul întregii nuvele care explorează, în același timp, efectele amare ale îmbătrânirii: uzura trupurilor, renunțarea la sexualitate, abandonarea proiectelor, pierderea speranțelor. Să meditezi asupra vârstei te face să-ți pui întrebări asupra Timpului (cu un omagiu final lui Proust). Deruta personajelor dă adesea un accent liric cu totul emoționant tuturor acestor reflecții. Exacerbarea „neînțelegerii” duce la o cufundare tot mai adâncă în trecut și, în final, la un ansamblu de întrebări asupra sensului însuși al vieții umane: „O cuprinse brusc spaima: spaima de a exista, mult mai greu de suportat decât teama de moarte”. Toate aceste problematici și teme sunt împletite strâns și în mod necesar. Mașa, ghid și interpret, a cărei prezență provoacă o stare de criză și anumite conștientizări, se situează în centrul acestui tablou.

În *Vârsta discreției*, care înlocuiește, așadar, *Criză la Moscova*, Simone de Beauvoir reia situația cuplului care îmbătrânește, confruntat cu o neînțelegere, și

reproduce aici, adaptându-le la context, numeroase pagini din prima nuvelă. Dar elimină întreaga dimensiune sovietică și adoptă, de data aceasta în mod exclusiv, punctul de vedere al personajului feminin în criză: aceste alegeri îi permit să insereze mai ușor noua povestire în *Femeia ruptă*. Cu distanțarea necesară, totuși, bogăția nuvelei *Criză la Moscova* se impune și invită la o publicare autonomă a acestui text.

Éliane Lecarme-Tabone

NOTĂ

1. *Roman 20-50*, nr. 13, iunie 1992, „Simone de Beauvoir“, pp. 137-188. Studii reunite și prezentate de Jacques Deguy. A fost tradusă (și prezentată) de Terry Keefe sub titlul „Misunderstanding in Moscow“, în *Simone de Beauvoir, „The Useless Mouths“ and Other Literary Writings*, edited by Margaret A. Simons and Marybeth Timmermann, foreword by Sylvie Le Bon de Beauvoir, „Beauvoir Series“, University of Illinois Press, 2011. Manuscrisul autograf (NAF 27409) se află la Biblioteca Națională a Franței.

Ridică ochii de pe carte. Ce plictiseală să tot vezi vorbindu-se despre necomunicare! Dacă ții să comunici, până la urmă izbutești cumva. Nu cu toată lumea, e drept, dar măcar cu două-trei persoane. Așezat pe scaunul de alături, André citea un roman din *Série noire*. Ea nu-i destăinuia unele lucruri care o indispu-neau, mici regrete sau supărări; și el avea, fără îndoială, micile lui secrete, dar în linii mari știa totul unul despre celălalt. Aruncă o privire prin hublou: cât vedeai cu ochii, păduri întunecate și câmpii limpezi. De câte ori străbătuseră oare spațiul împreună, cu trenul, cu avionul sau cu vaporul, așezați unul lângă altul, cu o carte în mână? De câte ori vor mai pluti oare în tăcere, unul lângă altul, pe apa mării, pe pământ sau prin aer? Clipa aceea îmbina dulceața unei amintiri cu bucuria unei promisiuni. Câți ani aveau? Treizeci sau șaiszeci? Lui André îi albise părul devreme: odinioară albeața aceea de zăpadă care îi punea în evidență prospețimea mată a tenului părea o cochetărie. Acum venea la rând o alta. Pielea feței i se întărise și era plină de crețuri, precum tovalul scorojit, dar zâmbetul gurii și al ochilor își păstrase întreaga lumină. În ciuda dezmințirilor din albumul de fotografii, figura lui din tinerețe se potrivea cu cea de astăzi: Nicole nu știa ce vârstă are. Fără îndoială pentru că el părea să ignore că are o vârstă.

El, căruia îi plăcea atât de mult, altădată, să alerge, să înoate, să urce pe munte și să se admire în oglindă, își purta cei șaiszeci și patru de ani cu nepăsare. O viață lungă, cu râsete, lacrimi, supărări, îmbrățișări, mărturisiri, tăceri, elanuri. Uneori însă, timpul pare că stă pe loc, iar viitorul se întinde, la infinit.

— Mulțumesc.

Nicole pescui o bomboană din coșuleț, intimidată de corpolența stewardesei și de privirea ei aspră, așa cum i se întâmplase și cu trei ani înainte când avusese de-a face cu chelnerițele din restaurante și femeile de serviciu de la hotel. Nici urmă de amabilitate prefăcută, ci doar conștiința acută a drepturilor lor, lucru pe care nu puteai decât să-l aprobi: dar în fața lor te simțai vinovat sau cel puțin suspect.

— Ajungem, zise ea.

Privea cu oarecare teamă pământul care se apropia. Un viitor nesfârșit ce se putea prăbuși dintr-o clipă în alta. Cunoștea bine acele schimbări sufletești bruște, de la sentimentul de liniște și siguranță la împunsăturile spaimei că izbucnește al treilea război mondial, că André face cancer la plămâni — două pachete de țigări pe zi erau cam mult, mult prea mult — sau că avionul se zdrobește de pământ. Ar fi fost o bună modalitate de a o sfârși: împreună și fără probleme; dar nu așa de devreme, nu acum. „Am scăpat cu bine și de data asta“, își zise când roțile loviră, puțin cam brutal, pista. Călătorii își îmbrăcară paltoanele, își strânseră bagajele. Tropăitul pașilor în așteptare. Un tropăit îndelungat.

— Simți mirosul mestecenilor? Întrebă André.

Era foarte răcoare, aproape frig: șaisprezece grade, anunțase stewardesa. La trei ore și jumătate distanță, ce aproape era Parisul și ce departe, Parisul care în dimineața asta mirosea a asfalt și a furtună, strivit de primul zăduf al verii: ce aproape era Philippe și ce departe... Un autobuz îi transportă — printr-un aeroport mult mai întins decât cel pe care aterizaseră în '63 — până la o clădire cu pereții de sticlă, în formă de ciupercă, unde se făcea controlul pașapoartelor. La ieșire îi aștepta Mașa. Din nou Nicole se miră să regăsească pe fața ei, contopite în mod armonios, trăsăturile atât de diferite ale lui Claire și ale lui André. Subțire, elegantă, doar coafura ei „peruchiata” îi dădea un aer de moscovită.

— Cum ați călătorit? Vă simțiți bine? Ești bine?

Pe tatăl ei îl tutuia, iar lui Nicole i se adresa cu dumneavoastră. Era normal și totuși ciudat.

— Dați-mi mie geanta.

Și asta era normal. Dar când un bărbat îți duce bagajele, e pentru că ești femeie; iar când ți le duce o femeie, e pentru că e mai tânără decât tine, și atunci te simți bătrână.

— Dați-mi tichetele de bagaje și așezați-vă acolo, zise Mașa pe un ton autoritar.

Nicole se supuse. Bătrână; uita adesea asta, dar mii de mici zgândăreli veneau să i-o amintească. „Frumoasă fată”, își zisese zărind-o pe Mașa. Își amintea cum zâmbise, la treizeci de ani, când socrul ei rostise aceleași cuvinte despre o femeie de patruzeci de ani. Acum și ei majoritatea

oamenilor i se păreau tineri. Bătrână. Se resemna cu greu (unul dintre puținele lucruri pe care nu i le încredința lui André: acea uluire tristă). „Există totuși și avantaje“, își zise ea. Să fii pensionar era ca și cum ai fi fost dat la vechituri. Dar era plăcut să-ți iei vacanță când aveai chef; mai exact, să fii tot timpul în vacanță. În sălile de clasă încinse, colegii începeau să viseze la plecare. Iar ea era deja plecată. Îl căută pe André cu privirea: aștepta în picioare alături de Mașa, printre ceilalți călători. La Paris, se lăsa acaparat de prea mulți oameni. Prizonieri politici spanioli, deținuți portughezi, israeliți persecutați, rebeli congolezi, angolezi, camerunezi, partizani venezueleni, peruvieni, columbieni – și atâtea alții de care nu-și mai aducea aminte —, era oricând gata să le sară în ajutor, pe măsura puterilor sale. Reuniuni, manifeste, mitinguri, broșuri, delegații, accepta toate aceste sarcini. Era membru al multor grupări și comitete. Aici nu-l va mai solicita nimeni. N-o cunoșteau decât pe Mașa. Nu vor avea nimic altceva de făcut decât să privească lucrurile împreună: îi plăcea să le descopere alături de el; îi plăcea ca timpul, ținut în loc de lunga monotonie a fericirii lor, să-și redobândească năvalnica noutate. Se ridică de pe scaun. Ar fi vrut să fie deja pe străzi, sub zidurile Kremlinului. Uitase cât de lungi puteau fi așteptările în această țară.

— Vin bagajele?

— Or să vină până la urmă, zise André.

Trei ore și jumătate, se gândea el. Moscova era aproape și totuși încă departe! Doar trei ore și jumătate distanță, și s-o vadă pe Mașa atât de rar? (Dar erau tot felul de piedici, în primul rând prețul călătoriei.)

— E mult, trei ani, zise el. Probabil că-ți par îmbătrânit.

— Deloc. Nu te-ai schimbat.

— Te-ai făcut și mai frumoasă.

O privea cu încântare. Crezi că nu ți se mai poate întâmpla nimic, ți-ai făcut toate socotelile (și nu fusese ușor, cu toate că nu lăsase să se vadă) și iată că o mare tandrețe cu totul nouă îți luminează viața. Nu prea îi păsase de fetița speriată — pe atunci o chema Maria — pe care Claire i-o aducea pentru câteva ore din Japonia, din Brazilia sau de la Moscova. Tânăra venită la Paris după război ca să i-l prezinte pe soțul ei îi rămăsese străină. Dar la a doua călătorie a Mașei, în anii '60, între ei se petrecuse ceva. Nu înțelegea bine de ce Mașa se atașase atât de puternic de el; dar fusese tulburat. Dragostea pe care i-o purta Nicole rămânea vie, atentă, plină de voieșie; erau însă prea obișnuiți unul cu altul pentru ca André să poată trezi în ea acea veselie uimită care în clipa aceea transfigura figura un pic severă a Mașei.

— Vin bagajele? întrebă Nicole.

— Or să vină până la urmă.

Ce atâta grabă? Aici aveau timp din belșug. La Paris, André era torturat de trecerea orelor, alergând de la o întâlnire la alta, mai ales de când ieșise la pensie: se înșelase crezând că va avea timp liber la discreție. Din curiozitate, din indolență, își luase pe cap o mulțime de obligații de care nu reușea să se elibereze. Timp de o lună avea să scape de toate; va putea să trăiască cu acea nepăsare care îi plăcea atât de mult, care îi plăcea prea mult, căci din ea porneau mai toate griile lui.

— Uite valizele, zise el.

Le puseră în mașina Mașei și ea se așeză la volan. Conducea încet, ca toată lumea de pe aici. Drumul mirosea a verdeață proaspătă, pe râul Moscova pluteau flotile de trunchiuri de copaci și André se simți cuprins de acea emoție fără de care viața n-ar fi avut pentru el niciun haz: pornea într-o aventură care îl exalta și-l înspăimânta totodată, aventura descoperirii. Nu-l preocupase niciodată să reușească în viață, să fie cineva. (Dacă mama lui nu s-ar fi luptat cu atâta dăruire ca el să-și facă studiile, n-ar fi simțit nevoia de a depăși condiția părinților lui: învățători sub soarele din Provence.) I se părea că adevărul existenței lui și al propriei persoane nu-i aparține: era împrăștiat în mod obscur pe întreg pământul; ca să-l cunoști trebuia să întrebi secolele și locurile; iată de ce iubea el istoria și călătoriile. Dar în vreme ce studia cu seninătate trecutul ce se refracta în cărțile sale, apropierea unei țări necunoscute — care depășea în colcăiala sa vie tot ce putea ști despre ea — îi dădea întotdeauna amețală. Această

țară îl interesa mai mult decât oricare alta. Fusesse crescut în cultul lui Lenin; mama lui, la optzeci și trei de ani, activa încă în rândurile partidului comunist; el nu intrase în partid, dar în vârtejurile speranței și ale disperării se gândise întotdeauna că URSS deține cheia viitorului, deci a acestei epoci și a propriului lui destin. Totuși, niciodată, nici măcar în anii negri ai stalinismului, nu avusese impresia că o înțelege atât de puțin. Șederea lui aici avea oare să-l lămurească? În '63, călătoriseră ca turiști — Crimeea, Soci — în mod superficial. De data asta însă, avea să pună întrebări, să afle ce scriu ziarele, să meargă printre oameni. Automobilul intră pe strada Gorki. Trecătorii, magazinele. Va reuși să se simtă aici ca acasă? Ideea că ar putea eșua îl umplea de panică. „Ar fi trebuit să studiez mai mult limba rusă!” își zise. Încă unul dintre lucrurile pe care își promisese că le va face, pe care nu le făcuse: nu trecuse de lecția nr. 6 din metoda Assimil. Nicole avea dreptate să-l facă leneș bătrân. Era oricând dispus să citească, să discute, să se plimbe. Dar treburile ingrate — învățarea vocabularului sau făcutul fișelor — nu prea îl atrăgeau. N-ar fi trebuit, prin urmare, să pună atât de mult la suflet această lume. Prea serios, prea ușuratic. „Asta e contradicția mea”, își zise el cu veselie. (Era o frază ce-l încântase, auzită de la un tovarăș italian, marxist convins, care își asuprea soția.) Adevărul este că nu se simțea deloc rău în pielea lui.

Gara, de un verde provocator: verdele moscovit. („Dacă nu-ți place asta, nu-ți place Moscova“, spunea André, cu trei ani mai devreme). Strada Gorki. Hotelul Pekin: modestă înșiruire de etaje, dacă îl comparai cu zgârie-norii gigantici și înzorzonați, așa-zis inspirați de clădirea Kremlinului, de care era plin orașul. Nicole își amintea de toate. De cum ieși din mașină, recunoscui mirosul Moscovei, un miros de benzină și mai pătrunzător decât în anii '63, fără îndoială pentru că mașinile erau mult mai numeroase: mai ales camioane și furgonete. Trei ani deja? Își zise ea intrând în holul mare și gol. (Un cearșaf cenușiu acoperea taraba vânzătoare de ziare; la ușa restaurantului — cu un decor exagerat chinezesc — stăteau oameni la coadă.) Cu ce repezi-ciune se duseseră anii, nu-ți venea să crezi. De câte ori îi mai rămâneau de trăit trei ani? Nimic nu se schimbase; doar pentru străini — îi prevenise Mașa —, prețul camerelor, altădată derizoriu, se triplase. Supraveghetoarea de la etajul trei le dădu o cheie. Nicole îi simți privirea în ceafă în timp ce mergeau pe coridor. Ferestrele camerei aveau perdele, era un noroc, în hoteluri de obicei geamurile erau goale. (La Mașa, nu erau perdele adevărate, doar niște perdeluțe transparente. Te

obișnuiești, spunea ea: și de altfel un întuneric total ar fi deranjat-o, n-ar fi putut dormi.) Jos, marele bulevard era terminat; automobilele dispăreau într-un tunel, sub piața Maiakovski. Mulțimea, pe trotuare, avea culori de vară: femeile se plimbau în rochii înflorate, cu brațele și picioarele goale. Era luna iunie, își închiuiau că e cald.

— V-am adus câteva lucrșoare, îi zise Nicole Mașei, începând să desfacă valiza.

Romane noi din colecția *Pléiade*, câteva discuri. Și de asemenea jachete, ciorapi, bluze. Mașei îi plăceau toaletele. Pipăia cu plăcere lâna, mătasea, compara culorile. Nicole se duse la baie. Încă un noroc: robinețele și apa WC-ului funcționau. Își schimbă rochia și-și aranjă fața.

— Ce rochie frumoasă! zise Mașa.

— Îmi place mult.

La cincizeci de ani, toaletele ei i se păreau întotdeauna fie prea triste, fie prea vesele. Acum știa ce are voie să îmbrace și ce nu, își alegea îmbrăcămintea fără probleme. Și fără plăcere. Relația intimă, aproape tandră, pe care o avea altădată cu veșmintele nu mai exista. Își agăță taiorul în șifonier: deși îl purtase doi ani, era un obiect indiferent, impersonal, în care nu regăsea nimic din persoana ei. În timpul acesta, Mașa îi zâmbea în oglindă nu bluzei cu mâneci lungi pe care o îmbrăcase, ci unei încarnări a ei înseși, neașteptată și seducătoare. Da, îmi aduc aminte, își zise Nicole.

— Am rezervat o masă la restaurantul Praga, spuse Maşa.

Îşi amintise că era restaurantul preferat al lui Nicole: atât de prevenitoare şi cu o memorie la fel de bine organizată ca a mea. Nicole înţelegea afecţiunea pe care i-o purta André. Cu atât mai mult cu cât el îşi dorise întotdeauna o fată, ba chiar îi purta o oarecare pică lui Philippe că e băiat.

În zece minute Maşa îi conduse la restaurant. Îşi lăsară paltoanele la vestiar, rit obligatoriu: era interzis să intri într-un restaurant cu paltonul pe umeri sau pe braţ. Se aşezară într-o sală pardosită cu dale, plină de palmieri şi verdeaţă; un mare peisaj în nuanţe violete acoperea un perete întreg.

— Câtă votcă? întrebă Maşa. Eu conduc, aşa că nu beau.

— Cere totuşi trei sute de grame, zise André.

Privirea sa o căută pe a lui Nicole:

— Pentru prima seară?

— Pentru prima seară, fie, zise ea, zâmbind.

André avea tendinţa să bea aşa cum şi fuma, în exces. În privinţa tutunului, ea renunţase să mai lupte, dar când era vorba de alcool, reuşea să-l modereze.

— Pentru prima seară îmi las baltă regimul, zise ea. Am să iau icre negre şi pui cu legume.

— Țineți regim?

— Da, de şase luni. Începusem să mă îngraş.

Poate că mânca mai mult decât înainte să iasă la pensie; în orice caz, făcea mai puţin efort. Philippe îi

spusese într-una din zile: „Ei, dar ce văd, te rotunjești!“! De atunci însă nu mai păruse să observe că s-a subțiat. Și tocmai anul acesta, la Paris, nu se vorbea decât de cum să-ți păstrezi silueta și cum să scazi în greutate: calorii puține, hidrați de carbon, pilule miraculoase.

— Arătați foarte bine, zise Mașa.

— Am slăbit cinci kilograme. Și am grijă să nu le pun la loc. Mă cântăresc în fiecare zi.

Nu-și imaginase vreodată că-i va fi dat să-i pese de ce greutate are. Și acum uite! Cu cât se recunoștea mai puțin în trupul ei, cu atât se simțea mai obligată să se ocupe de el. Era în sarcina ei, și ea îl îngrijea cu un devotament plictisit, așa cum faci cu un vechi prieten mai puțin apropiat, mai puțin însemnat, care ar fi avut nevoie de ea.

— Deci Philippe se însoară, zise Mașa. Cum e logodnica lui?

— Drăguță, deșteaptă, spuse André.

— Mie nu-mi place deloc, zise Nicole.

Mașa pufni în râs:

— Mă așteptam să spuneți asta! N-am văzut nicio dată o soacră care să-și placă nora.

— E genul „femeie totală“, zise Nicole. Ca ea sunt câte vrei la Paris. Cu o profesie nu prea clară, cu pretenția că știu să se îmbrace, că fac sport, că sunt bune gospodine, că știu să-și crească nemaipomenit copiii; care vor să demonstreze că sunt capabile să reușească pe toate planurile. Dar de fapt se împrăstie, nu ajung să realizeze nimic. Genul ăsta de femeiuști mă sperie.

— Ești cam nedreaptă, zise André.

— Poate.

Se întrebă din nou: de ce Irène? Credeam că atunci când se va însura el... Credeam că n-o să se însoare, că o să rămână băiețelul care îmi spusese odată, ca toți băiețelii: „Când mă fac mare, mă însor cu tine“. Și într-o seară venise să-i spună: „Îți dau o veste mare!“, cu aerul un pic surescitat al unui copil care într-o zi de sărbătoare s-a jucat prea mult, a râs prea mult, a strigat prea mult. Nicole simțise o bătaie de gong în piept, sângele în obraji, și toate forțele i se încordaseră ca să-și împiedice tremurul buzelor. O seară de februarie, perdelele trase, lumina lămpilor pe curcubeul pernelor, și acel hău de absență, căscat deodată: „Va trăi alături de alta, în altă parte“. Ei bine da! trebuie să mă resemnez, își zise ea. Votca era rece ca gheața, icrele negre de un cenușiu catifelat, Mașa îi plăcea, André va fi numai al ei timp de o lună. Se simți foarte fericită.

Se simțea foarte fericit, așezat într-un fotoliu, între cele două paturi pe care se instalaseră, într-o parte Mașa, în cealaltă Nicole. (În '63, Iuri era plecat într-o misiune arheologică, îl luase cu el pe Vasili, apartamentul Mașei era gol. Anul acesta, ca să-și poată petrece seara împreună cu ea, trebuia să se mulțumească cu acea cameră de hotel.)

— M-am aranjat să fiu liberă toată luna, zise Mașa.

Lucra la o editură din Moscova care publica în limba franceză opere clasice rusești și la o revistă destinată diverselor țări străine, care publica texte contemporane. Traducea, dar și citea, alegea, propunea.

— Putem pleca spre Vladimir la sfârșitul săptămânii, reluă ea. Trei ore cu mașina.

Discuta cu Nicole: Novgorod, Pskov, Rostov Velikii, Leningrad. Nicole avea chef, desigur, să se preumbe, dar venea în URSS mai ales ca să-i facă plăcere lui André, iar el voia ca excursia să fie plăcută. Îi creștea inima văzându-le pe amândouă. Mașa avea mult mai multe afinități cu Nicole decât cu Claire, prostănaca aia frumușică care, ca și el, se grăbise să divorțeze imediat după nașterea copilului lor legitim. Era mulțumit că

se înțeleg atât de bine: pe ele le iubea cel mai mult pe lume. (Pe Philippe era puțin gelos, un sentiment pe care nu și-l putuse niciodată înfrâna. Era prea des pe locul trei între Nicole și fiul lor.) Nicole. Însemna pentru el mult mai mult decât Mașa. Dar alături de fiica lui, încerca acea impresie pe care, fără ea, n-ar fi cunoscut-o niciodată: o impresie de romanesc. Nimic nu-l împiedica să aibă noi aventuri. Nicole declarase într-o bună zi că se simte prea bătrână pentru plăcerile conjugale. (Lucru absurd, căci o iubea la fel de mult ca înainte.) Ea îi redase, așadar, libertatea. Adevărul este că ea ar fi fost oricând în stare să facă crize de gelozie: și n-aveau destul timp de trăit ca să-l risipească în certuri. Și apoi, în ciuda gimnasticii și a unui control sever, el nu-și mai iubea corpul, nu era un cadou pe care să-l faci unei femei. Nu suferea din pricina abstenenței (în afară de cazul când se gândea la asta, văzând în această indiferență un semn al vârstei), dar gândea fără veselie: „S-a terminat. Viața nu-mi mai rezervă nimic neprevăzut“. Și apoi apăruse Mașa, era Mașa.

— Soțul tău n-o să fie supărat dacă i te răpim? întrebă el.

— Iuri nu e niciodată supărat, zise Mașa cu bună dispoziție.

După cum reieșea din conversația lor de la restaurant, părea că ea simte pentru Iuri mai mult prietenie decât dragoste; dar în fine, era un noroc că îl accepta ca soț: se măritase cu el fără să stea prea mult pe gânduri, ca să rămână în URSS, dezgustată de mediul

pe care îl frecventau mama și bunicul ei și de lumea capitalistă în general. Țara aceasta devenise a ei: de aici venea în parte și prestigiul pe care îl avea ea în ochii lui André.

— Care e situația anul ăsta pe plan cultural?

— Ca întotdeauna, zise Mașa. Ne batem.

Ea făcea parte din tabăra pe care o numea liberală și care lupta împotriva academismului, a dogmatismului, rămășițe ale stalinismului.

— Și învingeți?

— Uneori. Se aude că unii savanți se pregătesc să facă zob ideea sacrosanctă de dialectică a naturii; ar fi o mare victorie.

— E bine să ai pentru ce să te bați, zise el.

— Și tu te bați, spuse prompt Nicole.

— Nu. Nu de când cu războiul din Algeria. Încerc să dau o mână de ajutor, nu e același lucru. Pe deasupra, e aproape întotdeauna zadarnic.

Din '62, pierduse orice influență asupra lumii și poate de aceea se agita atât: pentru că nu mai acționa. Neputința lui — cea a întregii stângi franceze — devenea uneori apăsătoare. Mai ales când se trezea dimineată; atunci, în loc să se scoale din pat, se băga sub pătură, acoperindu-și capul cu cearșaful, până ce își amintea de o întâlnire urgentă și sărea din pat.

— Atunci de ce o faci? întreabă Mașa.

— Nu văd niciun motiv să n-o fac.

— Ai putea lucra pentru tine. Articolele de care vorbeai acum trei ani...

— Nu le-am scris. Nicole o să-ți spună că sunt un leneș bătrân.

— Ba nu! zise Nicole. Trăiești cum ai chef. De ce să te forțezi?

Credea oare ce spune? Nu-l mai hărțuia ca altădată, pentru că nu mai avea, desigur, puterea s-o facă. N-ar fi acordat atâta importanță tezei de doctorat a fiului dacă n-ar fi fost un pic dezamăgită de soț. Cu atât mai rău.

— E totuși păcat, zise Mașa.

Un ecou se repetă în mintea lui: e păcat. Se resemnase în privința regretelor soției. Dar Mașei i-ar fi plăcut să-i ofere o altă imagine decât aceasta: un pensionar bătrân care n-a făcut nimic. Avusese, despre unele evenimente contemporane, idei pe care Nicole le găsea interesante. De mai multe ori, își promisese că le va adânci. Prezentul îi capta toată atenția; nu voia să se întoarcă spre trecut înainte de a înțelege lumea de azi: și ca să te ții la curent îți ia mult timp! Avea să vină totuși o zi când această explorare va fi încheiată, se gândise el, și atunci avea să dea curs proiectelor schițate cu entuziasm și — provizoriu — abandonate. Ziua aceea însă nu venise, nu avea să vină. Astăzi își dădea seama: sarcina era infinită. Din an în an era tot mai bine informat și se simțea tot mai neștiutor. În jurul lui se înmulțeau neclaritățile, dificultățile, contradicțiile. China i se părea cu mult mai greu de înțeles decât în 1950. Politica externă a URSS îl deconcerta.

— Nu e prea târziu, reluă Mașa pe un ton încurajator, pe când el se temea că a necăjit-o.

— Nu, nu e prea târziu, zise el cu vioiciune.

Era prea târziu, nu avea să se schimbe. Adevărul este că ar fi putut, în același timp, și să se informeze asupra vremii lui și să aprofundeze un punct de istorie dacă ar fi știut, precum Philippe, să-și impună o anumită disciplină. Numai că, poate pentru că în copilărie fusese supus la prea multe constrângeri, orice constrângere îl scotea din fire. Păstrase gustul momentelor când trăgea chiulul de la școală, al escapadelor — atât de aspru pedepsite și cu atât mai plăcute. Nu-și reproșase niciodată lenea în mod sincer: ea decurgea din deschiderea lui către lume, din voința lui de a rămâne disponibil. Deodată, sub ochii Mașei, lenea lui îi apărea în altă lumină: un obicei, o deprindere, un defect care îl marca în mod implacabil. Acceptase lenea, emana din el: și acum, chiar dacă ar fi vrut, nu putea s-o învingă.

— E emoționant felul în care Mașa ține la tine, zise Nicole când rămaseră singuri.

— Mă întreb de ce, spuse el. Cred că luri îi e mai degrabă camarad decât sprijin. Și-a dorit un tată. Când a venit la Paris în '60, era hotărâtă să mă iubească.

— Nu mai fii așa de modest, zise Nicole râzând. Eu te-am iubit fără să fi hotărât asta.

— Eram tânăr.

— N-ai îmbătrânit.

El nu protestă. Nicole nu părea să fie conștientă de vârsta ei; el nu vorbea despre a lui; dar se gândea adesea la bătrânețe, cu arțag. Multă vreme — cu rea-credință, din distracție, înșirându-și tot felul de

povești — refuzase să se considere adult. Profesorul acela, tată de familie, bărbat la cincizeci de ani, nu era el cu adevărat. Și iată că viața îi închidea orice ieșire; nici trecutul, nici viitorul nu-i mai ofereau vreun alibi. Era un sexagenar, un bătrân pensionar, care nu făcuse nimic. Tot era bine decât altceva. Regretul care-i dăduse târcoale se risipise deja. Profesor la Sorbona, istoric cunoscut, avea să rămână cu greutatea acelui alt destin în spate, care nu avea să-i fie ușoară. Scandalos e să te trezești definit, arestat, fără scăpare, e faptul că clipele efemere se adună și formează în jurul tău un înveliș în care ești prins în capcană. O sărută pe Nicole și se băgă în pat. Visele: rămâneau măcar ele. Își apăsă obrazul pe pernă. Îi plăcea să simtă cum îl cuprinde somnul. Visele îl smulgeau din realitate mai mult decât orice carte, decât orice film. Se bucura de gratuitatea lor. În afară de acele coșmaruri oribile în care îi cădeau toți dinții din gură, în visele lui nu avea vârstă, scăpa de trecerea timpului. Erau legate, fără îndoială, de întâmplările din viața lui, înfloreau pe trecutul lui: dar într-un mod misterios pentru el; nu se prelungeau în viitor, le uita: un pur prezent. De la o noapte la alta se ștergeau, se iveau, fără să se acumuleze: o eternă noutate.

* * *

— Aș vrea totuși să pricep de ce li se interzice străinilor să meargă la Vladimir cu mașina, zise André.

Trenul mergea repede, fără zdruncinături; numai că niciunul dintre scaunele din vagon nu era cu fața spre locomotivă și Nicole nu putea călători stând cu spatele fără să i se întoarcă stomacul pe dos. (Ce umilire pe vremea când pretindea că rivalizează cu băieții în privința sănătății, a forței și a rezistenței!) Stătea în genunchi pe fotoliu, cu fața spre André și Mașa: în timp, devenea obositor.

— Pricepe că nu e nimic de priceput, zise Mașa. Drumul e bun; satele prin care treci sunt frumoase. E doar absurditatea birocratică, pe un vechi fond de neîncredere față de străini.

— Amabilitate și neîncredere: ciudat amestec, spuse Nicole.

Lucrul acesta îi derutase în '63. La cozi — în fața Mausoleului, la Gum, la ușile restaurantelor — ajungea o vorbă a Mașei și oamenii se dădeau la o parte ca să-i lase să treacă. În Crimeea însă se loviseră peste tot de interdicții: coasta orientală, Sevastopol — erau interzise străinilor. Inturist pretinsese că drumul de munte

care leagă Ialta de Simferopol e în reparație: dar Mașei i se șoptise că de fapt nu era închis decât pentru străini.

— Nu ești prea obosită? o întrebă André pe Nicole.

— Așa și-așa.

Era un pic ostentivă; dar uita oboseala privind cum fuge câmpia, întinsă și liniștită, înmuiată în lumina unui soare ce nu mai termina să apună. Petrecuse patru zile minunate. Moscova se schimbase puțin; mai degrabă se urâtise. (Păcat că schimbările se fac aproape întotdeauna într-o direcție greșită, atât pentru locuri, cât și pentru oameni.) Fuseseră deschise noi bulevarde și puse la pământ vechi cartiere. Interzisă mașinilor, Piața Roșie părea mai vastă și mai solemnă: un loc sacru. Din păcate, pe când altădată își lua zborul până la cer, acum, în spatele bisericii Sfântul Vasile, un hotel imens închidea orizontul. Și totuși. Nicole revăzuse cu bucurie bisericile din Kremlin cu icoanele lor, muzeele; rămăneau încă multe clădiri vechi care o fermecau, mai ales seara, când zăreai, prin ferestre și ecrane de plante verzi, lumina caldă a unui abajur de modă veche, din mătase oranj sau roz, cu franjuri.

— Orașul Vladimir, răspunse Mașa.

Își lăsară valizele la hotel. Era prea târziu pentru cină și Mașa hotărâse că vor lua masa afară, la iarbă verde. Pe cerul încă roz, luna se ridicase, rotundă. O luară pe un drum de-a lungul zidurilor Kremlinului: la picioarele lor, un râu, gara, o pâlpâire de lumini. Traversară o grădină mirosind a brumărele și a petunii, unde se ridica o biserică; pe bănci stăteau îmbrățișați îndrăgostiți.

— Am putea să ne oprim aici, zise Nicole.

— Ceva mai departe e mai bine, zise Maşa.

Ea comanda, ei se supuneau; Nicole se distra pentru că nu-i stătea în obicei să asculte de cineva. Continuă să meargă şi intră într-o altă grădină în mijlocul căreia era o altă biserică.

— Să ne aşezăm aici, zise Maşa. E cea mai frumoasă biserică din Vladimir.

Subţire, zveltă, încununată de un singur bulb aurit, cu poalele albe acoperite până la jumătate de fine broderii. Splendidă în simplitatea ei. Se aşezară şi Maşa despachetă mâncarea.

— Eu n-am să mănânc decât două ouă fierte, zise Nicole.

— Nu vă e foame?

— Ba da, dar nu vreau să mă îngraş.

— Ei, nu fiţi obsedată, răspunse Maşa. O să mâncaţi un pic mai mult!

Glasul ursuz şi indignat al Maşei o făcu pe Nicole să zâmbească: nimeni nu-i vorbea pe tonul ăsta. Muşcă dintr-o piroşcă.

— Iuri şi Vasili sunt ca mine? Tot aşa de ascultători?

— Sunt destul de ascultători, răspunse Maşa veselă.

— Mai bine încearcă să-l sperii pe taică-tău: spune-i că cu patruzeci de ţigări pe zi îl aşteaptă un cancer la plămâni.

— Ia mai lăsaţi-mă voi două în pace, zise André pe un ton curtenitor.

— Fumezi cam mult, ăsta e adevărul, spuse Maşa.

— Toarnă-mi niște votcă.

Mașa umplu paharele de carton și o vreme mâncară și băură în liniște.

— Frumoasă biserică, zise André cu un regret în glas. Mă uit la ea și nu mă mai satur; și știu că peste o săptămână n-o să-mi mai amintesc de ea.

— Nici eu, spuse Nicole.

Da, avea să uite biserica albă și aurie, uitase ea atâtea! Curiozitatea, pe care și-o păstrase intactă, îi părea adesea doar o exagerare de maniac: la ce bun, de vreme ce amintirile se spulberă în vânt? Luna strălucea, ca și steluța credincioasă care o însoțea, și Nicole își repetă în minte frumoasele versuri din *Aucassin et Nicolette*: „Steluțo, văd eu bine/ Cum Luna te trage la sine“. Țasta e avantajul literaturii, își zise ea: iei cuvintele și le duci cu tine. Imaginile se ofilesc, se deformează, se sting. Dar vechile cuvinte îi reveneau acum în gât, așa cum fuseseră scrise. Se uneau cu veacurile de mult trecute în care aștrii străluceau exact ca azi. Și această renaștere și permanență îi dădeau o impresie de veșnicie. Pământul se uzase; existau însă momente precum acesta când părea proaspăt ca la începutul timpurilor și când prezentul însemna totul. Nicole se afla acolo, privea biserica: fără motiv, doar ca s-o vadă. Încălzită de câteva înghițituri de votcă, îi găsea un farmec nespus acestui dezinteres.

Se întoarseră la hotel. Nicio perdea la ferestre, dar Nicole își înfășură capul cu o eșarfă și adormi imediat. Duișia trezirii. În camera scăldată în lumină, el era

ghemuit pe pat, legat la ochi ca un condamnat la moarte, cu mâna sprijinită de perete într-un gest copilăresc, ca și cum, în confuzia somnului, avusese nevoie să încerce soliditatea lumii. De câte ori se așezase ea oare – și se va mai așeza — pe marginea patului, punându-i mâna pe umăr și scuturându-l ușurel? Uneori el murmură: „Bună, mămico“ și apoi fornăia și zâmbea cu un aer aiurit. Ea îi puse mâna pe umăr.

— Vreau să vă arăt ceva, zise Mașa deschizând ușa unei biserici.

Îi conduse prin semiîntuneric:

— Uitați-vă ce soartă îi așteaptă pe străini.

Fresca reprezenta Judecata de Apoi. La dreapta îngerilor, cei aleși, în mantii lungi fără vârstă; la stânga, sortiți iadului, francezi în costume de epocă, haine negre strânse pe corp, pantaloni bufanți legați deasupra pulpei, coleretă de dantelă, barbișon ascuțit; în spatele lor, musulmani cu turbane.

— Fără îndoială, e o tradiție veche, zise Nicole.

— De fapt, explică Mașa, cu excepția unor rare perioade, Rusia a fost larg deschisă Occidentului. Dar unele medii i-au fost întotdeauna ostile, mai ales din sânul bisericii. După cum vedeți, ei sunt damnați ca fiind necredincioși și nu din cauza naționalității lor.

— Practic, e tot aia, interveni André.

Era prost-dispus în dimineața asta. Ziua din ajun fusese minunată. Îi plăceau orașul, bisericile, frescele lui Rubliov și nu-i păsa că mănâncă prost – mama lui îl dresase bine. Dar discuția începută cu Mașa îl irita. Până atunci, fusese ferm convins că ea îi împărtășește vederile.

— Nu va fi ușor de eradicat naționalismul vostru, reluă el ieșind din biserică. În fond, ceea ce îmi explici este că nu mai sunteți o țară revoluționară și că e foarte bine așa.

— Deloc. Revoluția am făcut-o și nu ea e în discuție. Dar voi nu știți în Franța ce e războiul. Noi știm. Nu vrem război.

Mașa vorbea cu mânie și André se simțea iritat.

— Nimeni nu vrea. Ceea ce spun e că, dacă îi lăsați Americii mâinile libere, dacă nu opriți escalada, atunci ea va ajunge o putere de temut. München n-a împiedicat nimic.

— Crezi că, dacă bombardăm bazele americane, SUA nu vor riposta? Nu ne vom expune acestui risc.

— Și în cazul în care atacă China, o să stați cu mâinile în sân?

— Ah! Nu începeți iar, zise Nicole. Vă ciondăniți de două ore: niciunul dintre voi n-o să-l convingă pe celălalt.

Merseră un moment în tăcere. Străzile erau pline de lume. Era sărbătoarea mestecenilor, care înlocuia, fără doar și poate, Ziua Domnului. Se dansase până la miezul nopții într-o piață mare, în aer liber (fără mese, fără scaune, doar un loc gol împrejmuit de un gard). Dis-de-diminează, pe bulevardul central defilaseră camioane încărcate cu fete în rochii albe și băieți cu cravate roșii, care țineau în mână ramuri de mesteacăn. Cântau. În parc, un pavilion fusese transformat în bufet: erau mese mici afară și mari înăuntru, pe care stăteau grămezi de prăjituri și pâinișoare.

— Să ne așezăm și să mâncăm ceva, propuse Mașa.

— A, da! Dacă putem mânca, să mâncăm, zise Nicole.

În ajun, în Vladimir, nu găseai mai nimic de mâncare. Restaurantul nu servea nici pește, nici carne de oaie, nici de pasăre, nici legume, nici fructe: doar niște tocană pe care Nicole și Mașa o găseau bună de aruncat. Pâinea, nici neagră, nici albă, avea un gust de clei. În fața hotelului, se stătea la coadă pentru niște plăcinte în care îți rupeai dinții. Și iată că în dimineața asta, din pavilion ieșeau femei încărcate cu șiruri de covrigi, cu coșuri burdușite cu mâncare. Comandară prăjituri, sendvișuri cu ouă și brânză, excelente.

— În oraș nimic de mâncare, iar aici belșug, cum se explică asta? zise André.

— Ți-am spus că nu trebuie să încerci să înțelegi, răspunse Mașa.

Ea era de părere că nu trebuia să te mire nicio incoerență, nicio absurditate. Țara rămânea îngreunată de un aparat birocratic sclerosat, răspunzător pentru enorme cheltuieli și măsuri paralizante. Guvernul se străduia prin toate mijloacele să combată această inerție; dar era nevoie de timp ca să i se pună capăt.

— Adu-ți aminte de povestea cu scaunele pentru elevi, reluă ea.

În dimineața precedentă, ieșise din hotel foarte amuzată, după ce auzise emisiunea locală de radio. O uzină fabrica spătarul, o alta fundul scaunului, o a treia le asambla. Dar, ori lipsea una din cele două piese, ori,

atunci când încercai să îmbini cele două bucăți, una din ele se rupea. După multe demersuri, anchete, controale, rapoarte, se ajunsese la concluzia că procedeul de asamblare era defectuos. Dar trebuia să parcurgi un imens circuit administrativ înainte să poată fi acordată autorizația de modificare. „Absurditate pură“, spusese Mașa, precizând, totodată, că difuzarea acelei întâmplări de către radio făcea parte din lupta antibirocratică. Judeca regimul cu multă libertate, era critică, nuanțată. Dacă aproba politica externă, nu o făcea dintr-o supunere oarbă și André se simțea, din acest motiv, cu atât mai stânjenit. Dar el nu dorea să aducă iar vorba despre aceste lucruri, nu acum. Privi mulțimea din jur: fețele radiau de veselie, ca și cum oamenii luaseră parte de bunăvoie la acele defilări, la acele ceremonii, la toată acea sărbătoare. În același timp, păreau foarte disciplinați, ascultau de niște ordine. Veselia și disciplina nu sunt contradictorii. Dar ar fi vrut să știe cum se împăcau ele. În mod diferit, fără îndoială, după vârstă și condiție. Dacă măcar ar fi înțeles ce spuneau ei!

— Ar trebui să ne dai niște lecții de limba rusă, îi zise el Mașei.

— A, nu! făcu Nicole. Eu nu știu nici măcar alfabetul. Ce vrei să învăț într-o lună? Dar tu n-ai decât, dacă te distrează, adăugă ea.

— Te-ai plictisi în timpul ăsta.

— Ba nu, am să citesc.

— Ei bine, mâine la Moscova, ne apucăm de rusă, zise André. M-aș simți poate mai puțin pierdut.

— Chiar te simți pierdut?

— Complet.

— Țasta o să fie primul tău cuvânt când ajungi în rai — sau în iad: mă simt complet pierdut, zise Nicole, zâmbindu-i cu duioșie.

Totdeauna zâmbise când îl văzuse confuz. Într-o călătorie, ea accepta lucrurile așa cum se prezentau. „Da' ce-oi fi vrând? Suntem în Africa și într-o colonie!” îi spunea ea la Gardhaia. (Prima întâlnire a lui André, pe vremea când era încă foarte tânăr, cu Maghrebul. Erau cămile, femei cu vâlul pe față, dar în prăvălii cutii de conserve și articole de fierărie; se aflau în îndepărtata Arabie și într-un sat francez, iar el nu reușea să priceapă cum oamenii pe care îi întâlnea trăiau această dublă apartenență.) Motivele derutei sale de acum erau însă mult mai serioase. Cum se simțea un sovietic în pielea lui? Până la ce punct acel tineret care trecea cântând pe alei semăna cu cel de la noi, cu ce era diferit? Cum se amestecau în ei voința de a construi, socialismul și egoismul național? Multe lucruri depindeau de răspunsurile pe care le puteai da la aceste întrebări.

— Greșești când vorbești de egoism, îi spuse Mașa, câteva ore mai târziu.

În cameră, unde se odihneau bând ceai, după o lungă plimbare, ea reluase conversația de dimineată pe un ton mai destins.

— Războiul atomic nu ne privește numai pe noi, ci întreaga lume. Trebuie să înțelegi că noi suntem sfâșiati între două imperative: să ajutăm socialismul în lume

și să salvăm pacea. Nu vrem să renunțăm la niciunul dintre ele.

— O! Știi bine că situația nu e simplă.

— Opriți-vă totuși aici, interveni Nicole. Mașa vrea să mă uit cu ea pe traducerea ei: dacă n-o facem acum, n-o să mai avem când.

— Da, hai să ne apucăm de treabă, zise Mașa.

Se așezară la masă una lângă alta. El deschise un ghid al URSS pe care-l adusese de la Paris, prefăcându-se că se cufundă în lectură, dar gândurile nu-i dădeau pace. Era adevărat că nu puteai exclude ipoteza unei înspăimântătoare riposte americane la orice tentativă de contraescaladă. Și atunci?

În '45 bomba nu era decât o amenințare abstractă: astăzi devenise o neliniștitoare eventualitate. Erau oameni cărora nu le păsa: „După ce-o să mor, mi-e absolut egal dacă pământul supraviețuiește sau nu”. Un prieten de-al lui André spusese chiar: „O să-mi pară mai puțin rău dacă mă gândesc că nu las nimic în urma mea”. El s-ar fi omorât imediat dacă ar fi știut că pământul sare în aer. Sau pur și simplu că toată civilizația va fi distrusă, continuitatea istoriei sfărâmată și supraviețuitorii — chinezi fără îndoială — ar reporni de la zero. Poate aveau să facă să triumfe socialismul: dar al lor n-ar avea nicio legătură cu cel al părinților lui, al tovarășilor lui și pe care îl visase el. Totuși, dacă URSS se instala în coexistența pacifică, socialismul nu era pentru mâine. Câte speranțe spulberate! În Franța, Frontul Popular, Rezistența, emanciparea Lumii a

Treia, care nu obligaseră capitalismul să dea înapoi cu un pas. Revoluția chineză: ajungea la conflictul chino-sovietic. Nu, niciodată viitorul nu-i păruse lui André atât de dezolant. „Înseamnă că viața mea n-a servit la nimic“, gândi André. Ceea ce dorise el era ca viața lui să se înscrie în mod util într-o istorie care să îndrepte oamenii spre fericire. Fără îndoială că într-o zi vor ajunge acolo; André crezuse prea mult acest lucru ca să nu mai creadă puțin: dar ar însemna că prin acele ocolișuri istoria ar înceta să mai fie istoria lui.

Vocea Nicolei îl trezi din visare:

— Franceza Mașei e foarte corectă; aș zice chiar cam prea corectă, un pic pretențioasă.

— Mi-e foarte teamă să nu fac greșeli, zise Mașa.

— Se simte.

Din nou se aplecară asupra foilor dactilografiate, zâmbindu-și și șușotind. Nicole, în general atât de severă cu femeile, se arăta foarte prietenoasă cu Mașa; felul cum se înțelegeau îl bucura pe André.

— Vreau să văd și eu traducerea, zise el.

Chiar dacă viitorul nu părea vesel, nu trebuia să strice acel moment de tandră intimitate. Se smulse din meditațiile lui.

* * *

— Mi-ar plăcea să mă așez undeva, zise Nicole.

Restaurantul uzbek era încântător, cu mici pavilioane în aer liber și clientelă exotică: bărbați cu fețe plate și ochi oblici, cu căciuli pătrate pe cap, femei în rochii de mătase multicolore, cu cozi împletite negre și grele. Aici se serveau cele mai bune șașlăcuri din Moscova. Dar — peste tot era la fel — bubuitul orchestrei îi alun-gase imediat ce terminaseră de înghițit ultima îmbu-cătură. Mașa propusese o plimbare. Și cum merseseră mult pe jos în cursul zilei, Nicole se simțea obosită. Era supărător; altădată făcea kilometri întregi, la fel de sprintenă ca André! Acum, în fiecare seară, după lungile lor peregrinări, picioarele o trădau. Nu lăsa să se vadă. Dar în fond era stupid să-ți impui constrângeri. Treceau pe lângă o bancă goală, un dar din cer, măcar să profite. Se așezară.

— Deci, până la urmă, putem merge la Rostov sau nu?

— Mi-e teamă că nu, răspunse Mașa.

— Și excursia pe râul Moscova?

— Pot să întreb...

— O! De ce să nu rămânem mai bine la Moscova? zise André. Avem atâtea lucruri de văzut.

— Oricum o să le revedem.

Să revezi. Fusese o vreme, pe la patruzeci de ani, când era încântată să revadă. Până atunci nu, era însetată de noutăți. Acum tot așa. Atât de puțini ani de trăit: să străbați zi de zi Piața Roșie era timp pierdut. Era magnifică piața: ce șoc, cu trei ani înainte. Și anul ăsta, în prima zi. Dar acum Nicole o cunoștea prea bine. Aceasta era marea diferență dintre prima călătorie și cea de acum. În '63 totul era nou; de data asta, aproape nimic. De aici venea fără doar și poate acea ușoară decepție.

— Și unde ne petrecem seara? întrebă ea.

— De ce nu aici? zise André.

— Pe banca asta, toată seara?

Anul acesta, nu știau unde să se ducă seara. Iuri părea foarte drăguț — cum însă nu vorbea franțuzește, relațiile cu el erau mai degrabă sumare —, dar lucra la el în cameră. Vasili tot așa. Ca să nu-i deranjeze trebuia să vorbească în șoaptă și se simțeau totuși nelalocul lor. Camera de la hotel nu era primitoare. Cafenelele: fuseseră construite multe în ultimii trei ani; de afară nu erau urâte, cu pereții lor de sticlă; dar în interior semănau cu niște lăptării, erau lipsite de confort și de intimitate; de altfel, la ora asta erau închise. Așadar, să stea pe banca asta, într-un scuar care mirosea a benzină, lângă o stație de metrou?

— E bine aici, zise André. Miroase plăcut, a verdeață.

El se simțea bine oriunde. Nu-i era frig în costumul de flanelă; Mașa considera că e cald la peste zece grade; însă Nicole tremura în rochia ei subțire de mătase. Și apoi, o seară întreagă pe o bancă te face să te simți sinistat.

— Mi-e frig, zise ea.

— Putem merge la barul Teatrului Național, propuse Mașa.

— Bună idee.

Barul rămânea deschis până la două dimineța; se plătea în valută, puteai cumpăra whisky, țigări americane; le atrăsese atenția lui André și Mașei în legătură cu programul barului în ziua când luaseră prânzul acolo, dar ei nu reacționaseră. Mașa reținuse totuși și își amintea tocmai când trebuia. Se ridicară în picioare.

— E departe?

— O jumătate de oră de mers pe jos. Poate găsim un taxi, zise Mașa.

Nicole voia un taxi: picioarele și labele picioarelor o dureau. De obicei, nu era greu de găsit un taxi: numărul lor se dublase din '63 încoace. În seara asta treceau multe, cu ochiul lor verde aprins promițător; dar deși le făceau semn, își vedeau de drum nemiloase; pe bulevardele mari n-aveau voie să oprească. Stația cea mai apropiată era destul de departe și poate era o coadă lungă și nicio mașină. Să tot mergi, să te așezi din când în când pe câte o bancă, grea viață. Pentru locuitorii Moscovei, poate era foarte bine; Mașa n-ar fi vrut să trăiască în altă parte, în niciun caz la Paris (ceea ce

era totuși surprinzător). Dar pentru străini, ce austeritate! Poate că am îmbătrânit în acești trei ani, își zise Nicole: suport mai puțin bine lipsa de confort. Și lucrurile se vor agrava. „Suntem în floarea ultimei vârste“, zicea André. Ciudată floare: mărăcini.

— Nu mai pot de oboseală, se plânse ea.

— Ajungem acum.

— E urât să îmbătrânești.

Mașa o luase de braț. „Da' de unde! Sunteți așa de tineri amândoi“.

I se spunea adesea: Aveți un aer tineresc, sunteți tânără. Compliment ambiguu, care anunță zile penibile. Să rămâi tânăr înseamnă să-ți păstrezi vitalitatea, veselia, prezența de spirit. Bătrânețea înseamnă rutină, arțag, ramoleală. Oamenii spun că bătrânețea nu există, nu e nimic; sau chiar: e foarte frumoasă, foarte emoționantă; dar când o întâlnesc, o ascund în mod pudic sub cuvinte mincinoase. Mașa spunea sunteți tânără, dar îi sprijinise brațul. De fapt, din cauza ei, de când venise aici, Nicole își simțea și mai tare vârsta. Își dădea seama că fixase la patruzeci de ani imaginea pe care o avea despre ea însăși: se recunoștea în femeia asta tânără și viguroasă; cu atât mai mult cu cât Mașa era o persoană cu multă experiență și autoritate, la fel de matură ca Nicole: erau amândouă la fel. Și apoi, deodată, un gest, o inflexiune a vocii, o mică atenție îi aminteau că între ele e o diferență de douăzeci de ani — că ea are șaizeci.

— Ce de lume! zise André.

În bar era fum și gălăgie. O singură masă liberă între niște tineri americani care râdeau zgomotos și niște francezi trecuți de prima tinerețe care glumeau cu voce tare. Germani din Vest — era acceptată numai valuta occidentală — cântau în cor. Se învârtea un disc de jazz, dar de-abia îl auzeai. Era însă plăcut să regăsești gustul de whisky, gustul serilor petrecute la Paris împreună cu André, cu Philippe. (Era cald acolo, s-ar fi așezat la o terasă în Montparnasse.)

— Ți place să te afli din nou în Occident?

— Pentru moment, da.

El rupsese toate legăturile. Nu-i scrisese nimănui: doar câteva cuvinte mângălite pe ultima scrisoare trimisă de Nicole lui Philippe. Zâmbea dimineața când ea cumpăra cu încăpățănare un număr din *L'Humanité* vechi de mai multe zile. Așa făcea întotdeauna când călătorea. Uita cu ușurință Parisul; nu-și avea acolo rădăcinile.

— Veselia delegațiilor! Mai rău decât nunta lui Figaro! zise el cu un aer copleșit.

— Vrei să plecăm?

— Bineînțeles că nu.

Rămânea ca să-i facă ei plăcere, dar nu-l atrăgea să se mai întoarcă acolo; nici Mașa nu se simțea în apele ei. (Nici urmă de ruși în local, în afară de două femei foarte fardate care căutau în mod vizibil să facă rost de ceva parale.) Era totuși un loc plăcut, deschis — sau, cel puțin, întredeschis spre lume. Un negru masiv, în cămașă roșie, începuse să țopăie singur, și unii clienți marcau ritmul bătând din palme.

— Dansează al naibii de bine, zise Nicole.

— Da.

André părea absent. De câteva zile încoace începuse să aibă un tic: își apăsa obrazul cu degetul în dreptul gingiei. Ea zise cu o oarecare nerăbdare:

— Te doare? Du-te la dentist.

— Nu mă doare.

— Atunci de ce-ți tot pipăi obrazul?

— Verific dacă mă doare.

Fusese o vreme când își lua pulsul de douăzeci de ori pe zi, cu ochii fixați pe acele ceasului. Manii mărunte fără gravitate, dar care sunt totuși un semn. Un semn de ce? Că viața se sclerozează, că te pândește senilitatea. Senilitatea. Cunoștea pe de rost definițiile din Larousse a căror asimetrie o frapase. Juvenilitate: caracterul a ceea ce este juvenil. Senilitate: slăbirea corpului și a minții cauzată de bătrânețe.

* * *

Iuri și Nicole plecaseră imediat după prânz. André rămăsese cu Mașa să ia lecții de rusă. Întinse mâna către carafa cu votcă:

— Am lucrat destul azi.

Adăugă cu năduf:

— Nu mai am tinere de minte.

— Ba da, te descurci bine.

— Nu fixezi ce înveți. Uită pe măsură ce avansezi.

Bău un gât de votcă și Mașa scutură din cap cu un aer dezaprobator:

— N-o să mă obișnuiesc niciodată cu felul ăsta de a bea, zise ea, dând paharul peste cap.

— Adevărul e că nu poți învăța o limbă într-o lună. E mult prea puțin.

— De ce o lună? Ai ceva special de făcut la Paris?

— Nimic.

— Atunci stați mai mult.

— De ce nu? O să vorbesc în seara asta cu Nicole.

Moscova era veselă în acele zile de vară. Oamenii se îngrămădeau în jurul mașinilor-cisternă care vindeau cvas și bere; asaltau automatele care, pentru o copeică, scuipau apă mai mult sau mai puțin rece, iar pentru trei

copeici, apă gazoasă cu un gust vag de fructe; pe fețele lor citeai bună dispoziție.

Erau mult mai puțin disciplinați decât își închipuise André: treceau strada pe roșu la fel de liniștiți ca pe verde. Se gândi din nou la conversația pe care o avusese la prânz cu Iuri.

— Iuri nu m-a convins, zise el.

— Totuși, te asigur că are dreptate, replică Mașa.

Vorbiseră despre recente acorduri încheiate cu Renault și André se mirase că URSS intenționa să fabrice 600 000 de automobile individuale în loc să-și îmbunătățească rețeaua rutieră și transportul în comun. Dar transportul în comun merge bine, zicea Iuri; și să construiești drumuri înainte ca populația să simtă nevoia, ar fi o politică nepotrivită; cetățenii vor cere ei înșiși acest lucru când vor avea mașini. Chiar și în regimul socialist, ei au dreptul la câteva satisfacții de ordin privat. Guvernul făcea un efort serios pentru a dezvolta bunurile de consum: trebuia felicitat.

— Crezi c-o să se ajungă la construirea socialismului făcându-se tot mai multe concesiile proprietății private?

— Cred că socialismul e făcut pentru oameni și nu invers, zise ea. Trebuie să te îngrijești cât de cât de interesele lor pe termen scurt.

— Da, bineînțeles.

Ce-și imaginase de fapt? Că aici interesele oamenilor erau diferite? Că se atașau mai puțin de bunurile materiale? Că idealul socialist rămânea viu în ei și le ținea loc de tot restul?

— Chinezii ne acuză de degenerare, e absurd; nu se pune problema să revenim la capitalism. Dar gândește-te și tu, poporul ăsta n-a trăit decât sacrificii: în timpul războiului; în timpul perioadei de reconstrucție. Și nici acum nu suntem răsfățați. Nu ni se poate impune la nesfârșit această austeritate.

— Austeritatea nu mă deranjează atât de mult. Eu am avut o copilărie mai grea decât Vasili. Mama n-a avut o viață ușoară. E fericită — în fine, atât cât poți fi fericit la optzeci și trei de ani — și pentru că are așa de puține nevoi.

— De ce spui: atât cât poți fi fericit la optzeci și trei de ani? Să simți în spate o viață lungă, bine trăită, trebuie să-ți dea multe satisfacții.

Ea abătea discuția în mod expres. Nu-i plăcea să vorbească cu André despre această țară pe care o vedea ca fiind a ei; când el aducea critici sau laude la adresa URSS, îl pune la punct cu o oarecare nerăbdare.

— Ești prea abstract, spunea ea adesea.

André abandonează subiectul.

— La optzeci și trei de ani nu mai ai viitor; iar asta răpește tot farmecul prezentului.

— Eu, dacă ajung la o asemenea vârstă, cred c-o să-mi petrec zilele povestindu-mi istoria vieții. E formidabil: optzeci și trei de ani! Îți dai seama câte lucruri a văzut!

— Chiar și eu am văzut destule lucruri. Și ce-mi rămâne?

— Enorm de mult! Tot ce-mi povesteai ieri despre perioada petrecută la Șoimii Roșii, despre certurile electorale de la Avignon...

— Povestesc; nu-mi amintesc.

Ar fi frumos, se gândea el adesea, dacă trecutul ar fi un peisaj în care ai hoinări în voie, descoperindu-i puțin câte puțin meandrele și ungherele. Dar nu. Putea înșira nume și date, așa cum un școlar turuie o lecție bine învățată; avea o anume cunoaștere; și imagini mutilate, șterse, la fel de înțepenite precum cele dintr-o carte veche de istorie; apăreau brusc, în mod arbitrar, pe un fond alb.

— Totuși, te îmbogățești îmbătrânind, zise Mașa. Eu mă simt mai bogată ca la douăzeci de ani. Tu nu?

— Un pic mai mult; și mult mai puțin.

— Ce-ai pierdut?

— Tinerețea.

Își turnă un pahar de votcă. Al treilea? Al patrulea?

— Mie nu mi-a plăcut să fiu tânără, zise ea.

El o privi cu o oarecare remușcare. O procrease și apoi o lăsase în seama unei mame tâmpite și a unui ambasador.

— Ți-a lipsit un tată adevărat?

Ea șovăi:

— Nu în mod conștient. Mă preocupa viitorul. Să scap din mediul în care eram. Să am o căsnicie reușită. Să-l cresc bine pe Vasili. Să mă fac utilă. Și apoi, devenind matură, am simțit nevoia, cum să-ți spun? De rădăcini. A devenit important trecutul: adică Franța. Și tu.

Îl privea cu un aer încrezător și el se simțea vinovat, nu numai din cauza trecutului, ci și pentru că ar fi vrut să-i ofere astăzi ca tată un personaj mai strălucit.

- Nu ești un pic dezamăgită că sunt doar un ratat?
- Ce idee! Mai întâi, ai încă destul timp înaintea ta.
- Nu. Adevărul e că n-am să fac niciodată nimic.

Poate doar dacă plec din Paris. Dar Nicole n-ar suporta să trăiască în altă parte. Nici să se îndepărteze de Philippe.

Vorbise despre asta o dată, în glumă. Și tot în glumă, ea îi răspunsese: „Ai muri de plictiseală, ca și mine“. Nu. Visa adesea la asta. Prezența mamei sale nu i-ar fi deranjat. S-ar fi ocupat cu grădinăritul, ar fi pescuit păstrăvi în apele verzi ale râului Gard, s-ar fi preumblat prin lăstărișuri împreună cu Nicole, ar fi citit, ar fi lenevit și poate ar fi și lucrat. Poate. Dar în orice caz, era singura lui șansă. La Paris, niciodată.

— Oricum, n-are a face, zise ea. Sunt de părerea lui Nicole: trebuie să trăiești cum îți place.

— Nu sunt sigur că gândește asta cu adevărat. Chiar și tu ai spus: e păcat.

— Am zis și eu așa.

Se aplecă și-l sărută.

— Te iubesc așa cum ești.

— Și cum sunt?

Ea zâmbi:

— Vrei complimente? Ei bine, lucrul care m-a frapat în anii '60 — și rămâne adevărat — e cum te puteai dăruia altora și, totodată, să fii prezent pentru tine însuși. Și apoi, atenția pe care o acorzi lucrurilor: lângă tine, totul devine important. Și ești vesel. Și îți jur că ai rămas tânăr: mai tânăr decât toți cei pe care îi cunosc. N-ai pierdut nimic.

— Dacă îți plac așa...

Zâmbea și el, dar știa că pierduse ceva; acea flacăra, acea sevă pe care italienii o numesc atât de frumos *la stamina*. Își goli paharul. Probabil că din cauza asta căuta căldura voioasă a alcoolului. Prea mult, spunea Nicole. Dar ce ne rămâne, la vârstele noastre? Își atinse gingia. Abia sensibilă. Doar un pic. Dacă dentistul nu reușea să salveze măseua care îi susținea puntea, nu mai era altă soluție decât proteza: ce oroare! Nu mai dorea să placă: dar cel puțin, privindu-l, să-ți poți imagina că plăcuse. Să nu devină o ființă complet asexuată. Abia începea să se deprindă cu condiția de adult și avea să fie azvârlit în aceea de bătrân. Nu!

— Și pe Nicole o deranjează că îmbătrânește?

— Mai puțin decât pe mine, cred.

— A fost dezamăgită că nu mergem la Rostov?

— Un pic.

Nicole cea neîmblânzită, își zise el cu duioșie. La fel de energică și avidă de noutăți ca la douăzeci de ani. Fără ea s-ar fi mulțumit să hoinărească pe străzile Moscovei, trâncănind de una și de alta, așezându-se pe-o bancă să se odihnească. Poate așa s-ar fi impregnat mai bine de atmosfera orașului. Dar dacă i-ar fi spus-o, ar fi necăjit-o, ceea ce nu dorea pentru nimic în lume.

— Ora cinci! Ne așteaptă la ora cinci, zise Mașa. Hai mai repede.

Ieșiră din apartament în grabă.

Apartamentul Mașei îi plăcea mult lui Nicole. Curtea era tristă, scările sordide, liftul din fier ruginit se defecta tot timpul; dar cele trei cămăruțe — una de persoană, plus o bucătărie și o baie — fuseseră foarte bine aranjate: câteva fotografii, reproduceri bine alese, covoare frumoase pe care le adusese Iuri din Asia, obiecte adunate de Mașa în copilăria ei hoinară. Coborând scările, Nicole avu brusc nostalgia studioului ei, a mobilelor, a obiectelor de-acasă. Îl revăzu în minte, așa cum îl lăsase în ultima dimineață, cu un buchet mare de trandafiri proaspeți și naivi ca niște lăptuci pe masă. Aici nu vedeai niciodată trandafiri. Iar de la sosirea ei — acum zece zile — nu auzise muzică: era o privațiune aproape fizică. Coti la colțul străzii și o luă pe marele bulevard care ducea la hotel. La Paris, cunoștea toate magazinele de pe bulevardul Raspail; multe figuri îi erau familiare, toți schimbau o vorbă cu ea. Fețele de aici nu-i spuneau nimic. De ce se afla oare atât de departe de viața ei? Era o zi frumoasă de iunie. Copacii erau în călduri; porumbeii se zbenguiau în râurile de polen pufos care lăncezeau de-a lungul trotuarelor. Fulgii albi zburăteau în jurul ei, îi intrau în nas,

în gură, i se agăţau de păr, o ameţeau. Zburătăceau prin bibliotecă, i se agăţau de păr în după-amiaza asta în care îşi luase, ca să spunem așa, adio de la trupul ei. Mai fuseseră și înainte unele semne. În oglindă, în fotografii, imaginea ei reflectată își pierduse prospețimea: dar se recunoștea încă în ea. Când vorbea cu prieteni, ei erau bărbați și ea se simțea femeie. Și apoi, acel tânăr necunoscut — atât de frumos — sosise împreună cu André; tânărul îi strânsese mâna cu o politețe distrată și ceva se răsturnase în ea. Pentru Nicole, el era un mascul tânăr și atrăgător; pentru el, ea era la fel de asexuată precum o babă de optzeci de ani. Nu se vindecase niciodată de privirea aceea; încetase să mai coincidă cu corpul ei: era o piele străină, o deghizare dezolantă. Poate că metamorfoza se petrecuse într-un răstimp ceva mai lung, dar memoria ei o condensa în imaginea aceea: doi ochi catifelati care își întorceau privirile de la ea cu indiferență. În pat, începând de atunci, rămăsese de gheață: trebuie să te iubești puțin pe tine însăși ca să-ți placă în brațele cuiva. André nu o înțelesese, dar încetul cu încetul se lăsase și el cuprins de răceala ei. Amintirea aceea îi revenea în fiecare vară, mereu la aceeași dată, dar de multă vreme nu se mai simțea rănită. Vaga nostalgie primăvăritică pe care o trezea în ea dansul polenului, o întâmpina de obicei cu plăcere — o reminență a timpului când frumusețea zilelor era plină de promisiuni. Astăzi, se simțea nervoasă și apatică, totodată: nu era în apele ei. De ce? se întrebă după ce ajunsese în cameră. Se așeză pe marginea ferestrei, privi

automobilele care se năpusteau în tunel ca să reapară de cealaltă parte a străzii Gorki: „Cred că mă plictisesc un pic“, își zise ea. Nu-i găsea mult farmec Moscovei. Nu e grav să te plictisești un pic. Urma să plece la Leningrad, aveau să vadă orașele Pskov și Novgorod. Luă o carte în mână. De obicei, ca să scape de gândurile negre era de ajuns să și le explice; dar cuvântul plictiseală nu înlăturase nimic; proasta dispoziție persista. „Camera asta e tristă“, își zise ea. Tristă, o cameră: ce vrea să însemne asta? Când Philippe o anunțase că se căsătorește, armonia țipătoare a pernelor, grația zambilelor, frumoasa reproducere a lui Nicolas de Staël n-o ajutaseră. Totuși, în clipele neutre ca aceasta, o culoare veselă, o formă elegantă, un obiect plăcut pot să-ți trezească gustul de viață. Aici, nimic. N-o consolau nici spectacolul străzii, nici pereții, nici mobilele. Ce să consoleze? „André!“, își zise ea brusc. „Îl văd tot timpul. Nu-l văd niciodată.“ În '63, Mașa era ocupată cu treburile ei; anul ăsta nu-i lăsa un minut. Din punctul ei de vedere, era normal. Dar André nu-și dorea niciodată să rămână singur cu Nicole? Se schimbase oare atât de mult? Altădată, acum multă, multă vreme, el era cel pasionat. Ea nu era atunci coaptă pentru pasiune; pasiunea cere o frustrare, o sfâșiere, ceva de compensat: la el, copilăria aspră, severitatea mamei, eșecul dragostei lui față de Claire. La ea era cu totul altfel; părinții o răsfățaseră și nu dragostea era problema de căpătâi a vieții ei: ea voia să devină cineva. Ea era cea care, după plăcere, se smulgea prima din pat. André încerca s-o oprească

lângă el, murmurând: „Nu pleca: te privezi“. (Ea ceda adesea, cam fără chef.) Și apoi, de-a lungul lungii lor vieți, nevoia pe care o avea de el și bucuria pe care i-o aducea nu făcuseră decât să crească. Imposibil de spus astăzi care din ei doi ținea mai mult la celălalt. Sudați ca niște frați siamezi: el e viața mea, eu sunt viața lui. Și totuși, iată: el nu suferea că n-o vede niciodată singură. Îi slăbiseră sentimentele? Se întâmplă ca, îmbătrânind, să te cuprindă indiferența: el nu fusese la fel de lovit de moartea surorii lui cum fusese altădată de moartea tatălui. Să discute cu el despre asta? Ar putea să-l întristeze. Lăsa cartea din mână și se întinse pe pat: un prânz prea bun, prea multă votcă, o toropea somnul.

— Unde, cine sunt?

În fiecare dimineață, înainte chiar să deschidă ochii, își recunoștea patul, camera. Dar uneori, când dormea după-amiaza, resimțea la trezire acea uluire copilărească: de ce sunt eu? Ca și cum conștiința ei, tâșnind anonim din noapte, ezita înainte să se reîntrupeze. Ceea ce o surprindea — precum copilul când devine conștient de propria identitate — era să se trezească în toiul propriei sale vieți și nu al alteia: prin ce întâmplare? Ar fi putut să nu se nască: atunci n-ar mai fi existat nicio întrebare: „Aș fi putut să fiu altcineva, dar atunci altcineva și-ar fi pus întrebări despre sine“. O apuca amețeaua simțind, totodată, contingenta și necesara coincidență cu povestea ei. Nicole, șaiszeci de ani, profesoară pensionară. Pensionară: nu-i venea să creadă. Își amintea de primul ei post, de prima oră de

curs, de frunzele uscate care foșneau sub tălpi în toamna provincială. Atunci, ziua pensionării — despărțită de ea de un răstimp de două ori mai lung sau aproape la fel de lung precum cel pe care îl trăise — îi părea ireală ca și moartea însăși. Și acea zi venise. Se gândea uneori cu nostalgie la ușa al cărei prag nu-l va mai trece, la coridoarele date cu ceară, la tropăiturile și la râsetele pe care nu le va mai auzi niciodată. Mai trecuse ea și alte frontiere, dar mult mai vagi. Cea de-acum avea precizia unei cortine de fier. „Sunt de cealaltă parte.“ Se ridică, își refăcu pieptănătura. În mod sigur era pe cale să ia în greutate. Era enervant să nu aibă cântar. Ora cinci și jumătate. De ce nu se întorsese André? Știa totuși că ei nu-i plăcea să aștepte.

Nu-i plăcea să aștepte, dar de cum îl vedea intrând își simțea inima atât de caldă, încât uita că-l așteptase:

— N-am găsit taxi. Am venit pe jos.

— Nu-i nimic, zise ea.

— Am lucrat bine, spuse André.

— Și ați dat pe gât câteva păhărele de votcă.

Nu-i scăpa niciodată acel ușor defect de pronunțare, acea molatică ezitare a gesturilor care arătau că André a tras un pic la măsea. Nu erau încă niște semne clar perceptibile; ea le numea presemne.

— Ai presemne, adăugă ea.

— Am băut un pic de votcă, dar n-am presemne.

Ea nu insistă. Nu-i făcea niciodată plăcere să le strice buna dispoziție altora; dar se temea pentru sănătatea lui, avea tensiunea cam mare. Se trezea uneori

tresărind: „Dacă face cancer la plămâni? Sau o criză de inimă? Sau o congestie cerebrală?”

— Ia privește, zise André. Echilibru perfect.

O apucă pe Mașa de mijloc și o învârti fredonând un vals. Era ciudat să-l vezi cu altă femeie: deși Mașa avea ochii și bărbia lui, Nicole uita câteodată că e fiica lui. André îi vorbea folosindu-se de cuvintele, de zâmbetele seducătoare pe care le avusese pentru Nicole, în tinerețea lor. Încetul cu încetul, ei adoptaseră unul față de celălalt un ton de o bruschete amicală, gesturile lor erau aproape ursuze: a cui era vina? A mea, evident, gândi ea cu o ușoară părere de rău. Prea binecrescută, prea distantă... aproape rigidă. André era cel care hotărâse imediat ca ei doi să se tutuiască și uneori exuberanța tandreței lui o jena. Încet-încet, ea revenise la vechea ei rezervă: doi soți bătrâni făcând pe porumbeii îndrăgostiți ar fi fost ridicol. Totuși, Nicole se simțea ușor geloasă pe complicitatea lui cu Mașa, și își reproșa că nu știuse să le păstreze relațiilor ei cu André acea tandră prospețime. Din nou cuprinsă de vechea ei rigiditate pe care nu și-o învinsese niciodată pentru că nu-și acceptase niciodată complet condiția de femeie. (Totuși niciun bărbat n-ar fi știut așa de bine ca André s-o ajute să se obișnuiască cu această condiție.)

— Îți place să dansezi? o întreabă pe Mașa.

— Cu un bun dansator, foarte mult.

— Eu n-am știut niciodată.

— Zău? De ce?

— Pentru că te conduce cavalerul: eram proastă când eram tânără. După aia, a fost prea târziu.

— Mie îmi place să fiu condusă, zise Maşa. E odihnitor.

— Cu condiția să fii condusă unde vrei să mergi, spuse Nicole, zâmbindu-i cu simpatie.

Se întâmpla rar să aibă simpatie pentru vreo femeie. Pentru elevele ei, da: copile, adolescente; puteai spera că nu vor semăna cu cele mari. Dar pentru femeile adulte! Cele tinere erau de tipul lui Irène: își exercitau cu un zel gălăgios „meseria de femeie”: de parc-ar fi fost o meserie! Cele mai vârstnice îi aminteau lui Nicole de revoltele ei de copil, de mama ei. „O fată nu poate.” N-o să fie nici explorator, nici aviator, nici căpitan de cursă lungă. O fată. Muselină, organdi, mâini catifelate de mamă, coca moale a brațelor ei, parfumul ei care mi se lipea de piele. Visul ei era ca Nicole să se mărite cu un om bogat, să aibă perle, blănuri. Și lupta începuse. „O fată poate.” Își continuase studiile, își jurase să-și depășească destinul: o să scrie o teză de doctorat răsunătoare, o să aibă un post de profesoară la Sorbona, o să demonstreze că un creier de femeie nu e mai prejos decât cel al unui bărbat. Nu se întâmplase însă nimic din toate acestea. Făcuse cursuri și militase în mișcările feministe. Dar, ca și celelalte — celelalte pe care le detesta —, se lăsase devorată de soțul, de fiul și de căminul ei. Maşa nu se lăsa, cu siguranță, devorată de nimeni. Și în același timp, își accepta cu ușurință feminitatea: fără îndoială pentru că, de la vârsta de

cincisprezece ani, trăia într-o țară unde femeile nu aveau un complex de inferioritate. În mod vizibil, Mașa nu se socotea inferioară nimănui.

— Cine duce pe cine la cină, unde și la ce oră? întrebă Nicole.

— Am rezervat o masă, la șapte treizeci, la restaurantul Baku, zise Mașa. Avem timp să facem o mică plimbare înainte. E o oră plăcută.

— Atunci haideți să facem o plimbare, spuse Nicole.

Îi trecuse indispoziția. André venise aici s-o vadă pe Mașa: era normal să profite cât mai mult de prezența ei. Aștepta cu veselie seara pe care urmau s-o petreacă în trei.

* * *

Hotelul la care se cazară la Leningrad îl încânta pe André. Coridoare lungi, înspre care dădeau uși de culoare gri perlă, cu un geam oval sus, încadrat cu festoane rococo și acoperit cu o perdeluță de mătase roz, verde sau albastră în funcție de etaj. În cameră, un alcov pe care îl masca o perdea și mobile vechi înduioșătoare: un birou greu din marmură falsă, o canapea de piele neagră, o masă acoperită de un covor cu franjuri. Lustre cu țurțuri de cristal luminau sufrageria unde o tânără din marmură, pe jumătate goală, își aranja — sau își scotea? — rochia cu un zâmbet șiret.

— Serviciul e la fel de lent ca la Moscova! zise Nicole. Noroc că orchestra nu cântă prea tare.

— Cam așa ceva, nu se prea grăbesc, încuviință André, urmărind cu privirea un chelner care se ducea spre o servanță unde puse un pahar și rămase să-l contemple cu un aer meditativ.

Aveau toți gesturi șovăielnice și dezordonate care probabil că-i exasperau pe clienții grăbiți. Zidarii, cei pe care-i vedeai muncind pe străzi, funcționarii, vânzătorii dădeau o impresie de nonșalanță. Totuși, nu era o țară populată de leneși: nu s-ar fi obținut în anumite

domenii succese atât de extraordinare. Fără îndoială, savanții, tehnicienii primeau o pregătire specială, aveau o altă mentalitate.

— A! uite nota de plată! zise Mașa.

Ieșiră. Ce frumoasă era lumina la ora zece seara! La prânz, culorile palatelor erau strivite de strălucirea soarelui. Acum nuanțele de albastru, de verde, de roșu vibrau blând în lumina soarelui care pălea.

— E un oraș minunat, zise Nicole.

Minunat. Sub un luciul nordic, grația și splendoarea barocului italian. Și ce veselie, de-a lungul Nevei de un alb-albăstrui! Erau mai ales tineri care mergeau în grupuri și cântau.

— Și tu vrei totuși să mergem la Pskov și Novgorod.

— Toate la timpul lor, zise Mașa.

Fără îndoială, dar în ce-l privea pe el, ar fi rămas cu plăcere zece zile aici. Leningrad. Petrograd. Sankt Petersburg. Ar fi vrut să cuprindă totul, ba chiar — vis imposibil — să cuprindă totul deodată. Orașul asediat, o zi de iarnă, bărbații și femeile clătinându-se pe picioare prin zăpadă și căzând ca să nu se mai ridice vreodată, cadavrele târate pe pământul înghețat. Cadavrele presărate pe bulevardul Nevski, bărbații care alergau, gloanțele care șuierau, marinarii pornind la asaltul Palatului de Iarnă. Lenin, Troțki. Nu exista oare vreun mijloc de a reînvia și suprapune clipele prezente cu marea epopee a adolescenței lui, atât de îndepărtată atunci, atât de apropiată astăzi, de vreme ce el pășea chiar pe locurile unde se desfășurase? Decorul rămăsese fix; dar

nu te ajuta să readuci la viață oamenii și evenimentele. Dimpotrivă. Istoricii reușeau parțial s-o facă; dar ca să-i urmezi trebuia să părăsești lumea prezentă, să te închizi în liniștea unui birou, singur în fața cărților; pe aceste străzi, densitatea, greutatea realității respingeau mirajele trecutului; imposibil să-l așterni printre aceste pietre. Dar rămânea Leningradul, din această seară, într-o frumoasă noapte albă. În '63, veniseră în august, soarele apunea. Astăzi nu apunea. Era sărbătoare. Pe cheiuri, băieți și fete dansau în sunetul chitarei. Alții cântau la chitară așezați pe băncile din Câmpul lui Marte care fremăta de flori de liliac; lilieci cu ciorchini bogați, asemănători cu cei din grădinile din Franța; lilieci japonezi, mai sobri, cu miros piperat. Se așezară pe o bancă. Cine erau băieții cu chitarele? Studenți, funcționari, muncitori? Renunță s-o întrebe pe Mașa. Se întâmpla destul de des ca ea să nu știe să răspundă la întrebările lui și se necăjea. Ca sursă de informații, îl cam dezamăgea. Poate nu-i acordau încredere din cauza originii ei străine; sau societatea era la fel de stratificată aici ca și în altă parte; nu știa să-i spună nimic despre viața muncitorilor, a țăranilor și nici despre imensul efort științific și tehnic despre care André ar fi dorit atâtea clarificări.

— Prima mea noapte albă, zise Mașa. Aveam cincisprezece ani. Eram transfigurată. Nu pricepeam cum puteau părinții mei să rămână așa de calmi. În ziua aia, da, m-am gândit că e îngrozitor să îmbătrânești.

— Acum nu te mai gândești, zise Nicole.

— Mă simt mai bine acum în pielea mea decât am fost vreodată, spuse Maşa. Dumneavoastră regretaţi că vă trece tinereţea?

— Nu, răspunse Nicole.

Îi zâmbi lui André:

— Din moment ce îmbătrânesc şi alţii odată cu tine.

„Prima mea noapte albă”, repetă André ca un ecou.

Fu cuprins de o uşoară indispoziţie: noaptea asta frumoasă şi fericită nu-i aparţinea; nu putea decât să asiste la ea, nu era a lui. Ei râdeau, cântau, el se simţea exclus: un turist. Nu-i plăcuse niciodată acest statut. Dar în fine, în ţările unde turismul e o industrie naţională, a te plimba e un mod de a te integra. Pe terasele cafenelelor italiene, sau în puburile din Londra, era un consumator printre alţii, cafeaua espresso avea acelaşi gust pentru el ca şi pentru locuitorii Romei. Aici ar fi trebuit să cunoască oamenii prin munca lor, să muncească odată cu ei. Era exclus din timpul lor liber pentru că era exclus şi din activităţile lor. Un trândav. Nimeni din această grădină nu era trândav. Doar Nicole şi el.

Şi nimeni nu avea vârsta lor. Ce tineri erau toţi! Fusesse şi el tânăr. Îşi amintea gustul arzător şi tandru pe care îl avea pe atunci viaţa: noaptea asta avea acest gust pentru ei, viitorul le surâdea. Fără viitor, ce era prezentul, chiar şi în mirosul de liliac şi în prospeţimea zorilor de la miezul nopţii? Pentru o clipă gândi: e un vis, o să mă trezesc, îmi recapăt trupul, am douăzeci de ani. Nu. Era un adult, un bărbat în vârstă, aproape un

bătrân. Îi privea cu o uimire invidioasă: de ce nu mai sunt de-al lor? Cum de mi s-a putut întâmpla mie asta?

Se întoarseră pe jos de la Ermitaj unde stătuseră două ore; a treia lor vizită de anul ăsta: revăzuseră tot ce doriseră să revadă. Plecau a doua zi la Pskov, urmau să viziteze proprietatea lui Pușkin; câmpia era foarte frumoasă, spunea Mașa și Nicole se bucura la ideea că va respira mirosul de iarbă. Leningradul era un oraș încântător, dar simțeai că te înăbuși. Luă cheia pe care i-o întinse responsabilă de etaj; aceasta îi dădu Mașei un bilet: Biroul Inturist-ului o convoca de urgență.

— Iar complicații, remarcă Nicole.

— E vorba, probabil, de pus la punct niște amănunte, zise André.

Optimismul lui incurabil! El se cufundă în gramatica rusă, iar ea despături *l'Humanité*.

3

Era dornică de călătoria cu mașina, de peisaje, de aerul proaspăt, de noutate. Ermitajul, Smolnâi, palatele, canalele: le cunoștea în amănunt, nu voia să petreacă aici trei zile.

Mașa deschise brusc ușa:

— Nu se acordă autorizația! zise ea cu o voce furioasă.

— Mă așteptam la asta! spuse Nicole copleșită.

— M-am certat cu tipul de la Inturist. Dar n-are ce să facă, a primit ordine. E exasperant. Sunt exasperanți toți.

— Care toți? întrebă André.

— Nu știu exact. N-a vrut să-mi spună nimic. Poate sunt mișcări de trupe. Sau probabil nimic.

Nicole se simțea cuprinsă de o panică nemăsurată. Nerăbdarea în fața celei mai mici neplăceri, teama de a se plictisi deveneau nevrotice. Stai să vedem. Dacă ar pleca mâine la Novgorod, n-ar avea cameră la hotel, trebuia întotdeauna aranjat totul dinainte. Și apoi, șederea la Moscova avea să fie în cazul ăsta interminabilă. Repede, trebuia inventat altceva.

— Și excursia de care vorbeai? Mănăstirea de pe insulă?

— Nici acolo nu e voie.

— Poți încerca totuși.

— A, nu! zise André. N-o să reia toate demersurile astea enervante ca să audă că i se răspunde iarăși nu. Să stăm liniștiți aici. Și ca să-ți spun drept, n-am niciun chef să văd mănăstirea aia.

— Bine, s-o lăsăm baltă, zise Nicole.

De cum o lăsară singură, răbufni: „Trei zile de plictiseală aici!“ Brusc, totul i se părea neinteresant: bulevardele drepte, străzile monotone, lungile mese de seară cu muzică, camera de hotel, toată viața de-aici și discuțiile interminabile dintre Mașa și André: el îi apăra pe chinezi, pe care ea îi detesta și de care se temea, el critica politica de coexistență pe care ea o susținea. Apoi o luau din nou de la capăt. Sau André îi povestea Mașei întâmplări pe care Nicole le știa pe de rost. Și, ca și până acum, nu era aproape niciodată singură cu el; sau doar în momente prea scurte pentru ca între ei să se închege o discuție; el înșfăca o carte rusească, iar ea un ziar... Își sprijini fruntea de fereastră. Ce urâtă era

biserica aceea neagră și galbenă! „Nu se acordă autorizația!“ Dacă măcar ar fi putut discuta, argumenta. Dar totul era în seama Mașei care poate se descuraja prea repede. Dependența o irita. La început o amuzase, dar acum o apăsa. La Paris, trona în centrul vieții ei, luând hotărârile singură sau împreună cu André. Aici inițiativele, invențiile reveneau altcuiva; ea nu era decât un element în universul Mașei. Privi cărțile; luase cu ea prea puține și pe cele care o interesau cu adevărat le citise la Moscova. Se întoarse la fereastră. Piața, scuarul, oamenii așezați pe bănci, totul părea mohorât în lumina cenușie a după-amiezii. Timpul stătea pe loc. Era îngrozitor — ar fi vrut să spună nedrept — că putea trece atât de repede și atât de încet, totodată. Se vedea intrând pe poarta liceului din Bourg, aproape la fel de tânără ca elevele ei, privindu-i înduioșată pe bătrânii profesori cu părul cărunt. Și hop! Devenise ea însăși o bătrână profesoară și apoi ușa liceului se închisese în urma ei. Ani întregi, cursurile îi dăduseră iluzia că nu-și schimbă vârsta; la fiecare început de an școlar, își regăsea elevele la fel de tinere și ea îmbrățișa această imobilitate. În oceanul timpului, era ca o stâncă bătută de valuri mereu noi, care nu se clatină și nu se uzează. Iar acum fluxul o ducea cu el, avea s-o ducă până ce va eșua în moarte. Viața ei curgea la vale în mod tragic. Picătură cu picătură, oră de oră, minut de minut. Tot timpul trebuia să aștepți să se topească zahărul, să se domolească amintirea, să se cicatrizeze rana, să se risipească plictiseala. Stranie ruptură între aceste două

ritmuri. În goană fug zilele mele, iar eu lâncezesc în fiecare dintre ele.

Plecă de lângă fereastră. Ce vid în ea, de jur împrejur, pretutindeni. Anul ăsta îl ajutase pe Philippe în cercețările lui. Însă în punctul în care ajunsese el, nu-l mai putea ajuta cu nimic. Iar el trăia în altă parte. Cititul de dragul cititului, fără scop, era un mod de a-ți petrece timpul nu cu mult mai interesant decât cuvintele încrucișate și jocul de-a găsiți diferența între două imagini. Își spusese: „O să am timp cât vreau, doar pentru mine, ce noroc!“ Nu e niciun noroc dacă nu găsești nimic de făcut. Ba încă, își dăduse seama, prea mult timp liber te sărăcește. Plăcerea violentă, neașteptată pe care i-o trezea cândva — altădată — o sclipire pe un acoperiș de ardezie, culoarea unui colț de cer o sfâșia mai ales în clipa în care ieșea din casă dimineța devreme sau când ieșea de la metrou la suprafață. Când mergea încet pe stradă, disponibilă, plăcerea fugea de ea. Mult mai bine simți strălucirea soarelui când se filtrează prin obloanele închise decât atunci când o înfrunți în cruditatea ei toridă.

Niciodată nu suportase plictiseala. Iar în după-amiaza asta, dacă suferea de plictiseală până aproape de spaimă, e pentru că se revărsa peste viitorul ei. Ani întregi de plictiseală până la venirea morții. „Să fi avut măcar niște proiecte, să fi fost angajată într-o activitate“, își zise ea. Prea târziu. Ar fi trebuit să porceadă la asta mai devreme, era vina ei. Nu numai vina ei. André n-o ajutase. O presase în mod insidios: „Ai muncit destul,

mai lasă lucrările alea, vino la culcare... Mai stai un pic în pat... Hai la plimbare.... Te duc la cinema“. Îi zdrobise toate veleitățile, fără ca măcar să-și dea seama. „Nu trebuia să cedez“, își zise ea. Își făcea singură reproșuri inventate. Iar lui André îi purta ranchiună. Tranșase, fără măcar să discute cu ea: „Să rămânem aici!“ Și mai ales, mai ales nu făcea nici cel mai mic efort ca s-o țină puțin pe Mașa la distanță; nici măcar nu-i trecea prin cap. Ține oare mai puțin la mine? La Paris suntem legați printr-o rețea de deprinderi mult prea strânsă, care nu lasă loc niciunei întrebări. Dar sub această carapace, ce rămâne adevărat și viu între noi doi? Dacă știu ce e el pentru mine nu înseamnă că știu și ce sunt eu pentru el. „O să discut cu el“, hotărî ea. La Moscova, Mașa avea cu ce să se ocupe, nu erau obligați să stea tot timpul cu ea. Totuși, ce rost aveau discuțiile între patru ochi cu el dacă el nu simțea în mod spontan nevoia să le aibă? Nu. N-o să vorbească cu el. Începu o scrisoare pentru Philippe.

— E o biserică în care acum se ține slujbă. Vreți să intrați? zise Mașa.

— Bineînțeles, răspunse Nicole. O, ce lumină aurie frumoasă!

Pe pereți, pe catapeteasmă, icoanele luceau blând și chiar și semiîntunericul părea un râu de aur. Dar mirosul îi făcea rău lui André: miros de tămâie și lumânări. Și băbuțele care se târau pe jos în genunchi, bolborosind, închinându-se la icoane și sărutând podeaua. Era și mai șocant decât în bisericile catolice. Din fundul sălii, din stânga, se auzea o voce nazală. Se apropiară. Straniu spectacol. În jurul unui popă cu barba lungă, neagră și mătăsoasă, și îmbrăcat în odăjdii, bărbați și femei, tineri se învârtteau în cerc, ținând fiecare în brațe bebeluși îmbrăcați în alb și care țipau. Popa stropea sugarii cu un sfeștoc și cânta pe nas rugăciuni. Ai fi zis că e o joacă, părinții legănându-și copiii orăcăitori și învârtindu-se în cerc.

— Un botez pe bandă! Nu mai văzusem așa ceva, zise Mașa.

— E un lucru obișnuit să-ți botezi copilul?

— Când ai o bătrână mamă credincioasă și pe care nu vrei s-o superi.

— Și acolo ce e? întrebă Nicole.

Pe lângă pereți erau aliniate mai multe cutii: sicrie goale... Și șase erau puse pe jos unul lângă altul, fiecare cu un mort înăuntru: fețele descoperite, ca de ceară, cu o legătură pe sub bărbie, se asemănau toate.

— Să plecăm de-aici, zise Nicole.

— Te impresionează?

— Puțin. Pe tine nu?

— Nu.

Își vedea propria moarte cu indiferență: să supraviețuiască, să-și supraviețuiască i se părea mai greu de realizat decât să moară. Moartea celorlalți... Nu-l mai impresiona. La douăzeci și cinci de ani, plânsese în hohote la moartea tatălui său. Și acum doi ani, își înmormântase fără nicio lacrimă sora pe care totuși o iubise foarte mult. Și mama lui? Mașa se gândi la ea odată cu el.

— Aș vrea tare mult s-o mai văd pe bunica înainte să moară, zise ea. O să suferi când o să moară?

El ezită:

— Nu știu.

— Dar o adori! zise Nicole surprinsă. Eu o să sufăr foarte mult. Și o să mă simt ciudat. N-o să mai fie nimeni din generația de deasupra noastră. O să fim cu o treaptă mai sus.

Se întoarseră cu taxiul pe bulevardul Nevski, unde se așezară pe terasa unei cafenele.

El comandă coniac: nu foarte bun, dar în cafenele nu se servea votcă. Pentru a-i descuraja pe bețivi, coniacul

era mult mai scump. De fapt, mulți clienți veneau cu o sticlă de votcă în buzunar.

— Sunt multe înmormântări religioase?

— Nu. Și în cazul ăsta, tot femeile bătrâne cer să fie duse la biserică sau își aduc acolo morții.

Mașa ezită:

— Totuși, într-o duminică dimineața am intrat într-o biserică din Moscova și am fost mirată. Erau mulți oameni între două vârste și chiar și tineri. Mult mai mulți ca altădată.

— E regretabil, zise André.

— Da.

— Dacă oamenii simt nevoia să creadă în cer, e pentru că nu mai cred în mare lucru pe pământ. Ceea ce înseamnă că politica de bunăstare care începe să fie urmată aici nu e la fel de nimerită pe cât spui tu.

— O! Bunăstare! Nu exagera nimic, zise Mașa. N-am negat niciodată că ideologic nu suntem azi într-o perioadă de reflux, adăugă ea.

— O perioadă care va dura cât timp?

— Nu știu. Sunt tineri, precum Vasili și colegii lui, plini de entuziasm. Ei se vor bate pentru un socialism care nu exclude nici fericirea, nici libertatea.

— Frumos program, zise André cu scepticism.

— Nu crezi în el?

— Nu spun asta. Dar eu, în orice caz, n-am să văd acel socialism.

Da, ceea ce-l zgândărea avea un nume, un nume care nu-i plăcea, dar pe care era obligat să-l folosească:

decepție. Avea oroare, în general, de acei călători care se întorceau din China, din Cuba, din URSS sau chiar din SUA spunând: „Am fost dezamăgit“. Greșiseră că-și făcuseră *a priori* idei pe care apoi faptele le dezmințeau; era vina lor și nu a realității. Dar în fine, ce simțea el era ceva similar. Poate ar fi fost altfel dacă ar fi vizitat întinderile virgine ale Siberiei, orașele unde lucrau savanții. Dar la Moscova și la Leningrad nu găsea ce sperase. Ce sperase, de fapt? Nu-i era clar. În orice caz, nu găsisese acel ceva. Desigur, era o mare diferență între URSS și Occident. În timp ce în Franța progresele tehnice nu făceau decât să adâncească prăpastia dintre privilegiați și exploatați, aici structurile economice erau create pentru ca într-o zi toți să profite de ele. Socialismul va sfârși prin a deveni o realitate. Într-o zi va triumfa în lumea întreagă. Nu era vorba decât de o perioadă de reflux. În lumea întreagă — în afară poate de China, dar ceea ce se știa despre ea era nesigur și puțin liniștitor — se traversa o perioadă de reflux. Se va ieși din asta, să zicem. Era posibil, era probabil. O probabilitate pe care André n-avea s-o verifice niciodată. Pentru cei tineri, acest moment nu era mai rău decât altul, nu mai rău decât atunci când avea el douăzeci de ani: numai că acești ani care pentru ei erau un punct de plecare pentru el reprezentau un finis: o cădere. Vârsta îl împiedica să asiste la înviorarea care poate avea să urmeze. Drumul care duce la bine e mai rău decât răul, spune Marx. Tânăr fiind, cu o iluzorie eternitate în față, ajungi dintr-un salt la capătul drumului; mai târziu nu mai ai

destulă forță să depășești ceea ce unii au denumit cheltuielile greșite ale istoriei și le consideri îngrozitor de mari. El se bazase pe istorie pentru a-și justifica viața: acum nu se mai baza.

* * *

Până la urmă, timpul trecuse destul de repede. Două zile plăcute la Novgorod; și în mai puțin de o săptămână avea să regăsească Parisul, cu casa și viața ei, și pe André. El îi zâmbea:

— Voiai să mergem într-o *datcea**; ei bine, s-a aranjat! îi spuse.

— Ce drăguță e Mașa!

— E *datcea* unei prietene de-a ei, la vreo treizeci de kilometri. O să ne ducă Iuri cu mașina, nu duminica asta, cealaltă.

— Cealaltă? Păi plecăm marți.

— Ba nu, Nicole: știi bine că am decis să mai stăm încă zece zile.

— Ați decis voi, fără măcar să-mi spuneți un cuvânt! zise Nicole.

Brusc, capul i se umplu de aburi roșii, o ceață roșie i se așternu în fața ochilor, ceva roșu îi țipa în gâtleej. Își bate joc de mine! Nici măcar un cuvântel!

— Ba da, zău că ți-am spus. N-aș fi luat hotărârea asta fără să vorbesc cu tine. Ai fost de acord.

* (În rus. în orig.) – casă la țară. (N. t.)

— Minți!

— A fost în ziua când am băut un pic de votcă la Mașa și când tu ai pretins că am presemne. Am luat cina la restaurantul Baku și la întoarcere, când am rămas singuri, am discutat despre asta.

— Nu mi-ai spus nimic; niciodată. Știi foarte bine. Îți jur că aș fi reacționat. Ai hotărât fără mine și acum minți.

— Ai uitat. Și-apoi, te-am pus eu vreodată în fața faptului împlinit?

— Orice lucru are un început. Și pe deasupra mai și minți. Și nu e prima dată.

Pe vremuri nu mințea niciodată. Dar anul ăsta mințise, pentru lucruri mărunte, de două ori. Se scuzase râzând: „Vârsta e de vină; te lenevești; ar fi durat prea mult să dau explicații, așa că am luat-o pe scurtătură”. Promisese că n-o s-o mai facă. O făcea iar. Iar azi treaba era mai serioasă decât o poveste cu o sticlă goală sau cu o vizită ascunsă la doctor. Furia ei. Rar, foarte rar era furioasă pe André. Și atunci era dusă de un vârtej la mii de kilometri de el și de ea, în afara vieții sale, a trupului său, într-o oribilă singurătate înghețată și fierbinte, totodată...

André îi privea fața schimbată, încruntată, buzele boțite, fața aceea care îl înspăimânta altădată, care îl tulbura încă. I-am spus, și ea a uitat. În acel moment se simțea încă bine aici, zece zile în plus sau în minus nu contau atât de mult. Treptat-treptat, ea începuse să se plictisească, îi era dor de Philippe, eu nu-i sunt de ajuns, nu i-am fost niciodată de ajuns. I-am spus în

camera asta, după cina de la restaurantul Baku. Dar ca toți oamenii care cred că au o memorie infailibilă, ea nu admitea că se poate înșela vreodată. Totuși, știa bine că André nu hotărăște nimic fără s-o întrebe și în timpul acestei călătorii el îi făcuse toate chefurile. Zece zile în plus la Moscova, nu se făcea gaură în cer.

— Ascultă, zece zile în plus nu sunt o dramă.

Ochii ei scânteiau de mânie, de ură chiar:

— Mă plictisesc! Nu-ți dai seama că mă plictisesc?

— O! Îmi dau seama. Ți-e dor de Philippe, de prietenii tăi. Știi prea bine că nu te-ai mulțumit niciodată cu mine.

— Pleacă de-aici, lasă-mă. Nu mai suport să te văd. Pleacă.

— Și Iuri și Mașa? Ne așteaptă jos.

— Spune-le că mă doare capul! Spune-le ce vrei!

El închise ușa, năucit. „Chiar atât de mult se plictisește cu mine?” Nici măcar nu protestase când el îi spusese: „Eu nu ți-am fost niciodată de ajuns”. André nu ținea atât de mult să mai stea, dar Mașa spera asta; nu voia s-o amărască. Nicole ar fi trebuit să înțeleagă... Dar la gândul că ar ajunge să se certe cu ea simțea un gol în suflet. Orice dezacord între ei îi era insuportabil. În sfârșit, se va întoarce la hotel imediat după cină și ea va accepta cu siguranță să-l asculte. Era oare posibil ca el să fi neglijat într-adevăr să stea de vorbă cu ea? Nu, se revedea așezat pe pat, în pijama, în timp ce ea se pieptăna. Ce răspunsese oare? De ce nu? Sau ceva în genul ăsta. Eu nu hotărâsc niciodată nimic fără ea, doar știe bine.

Imediat ce se închise ușa, o podidi plânsul. Ca și cum, fără ca André să fi murit, l-ar fi pierdut pentru totdeauna. În mai puțin de un minut, ghilotina poate desprinde un cap; în mai puțin de un minut o frază îi tăiase legăturile cu André: cum își putuse imagina oare că ei doi erau lipiți unul de altul? Din cauza trecutului lor, era absolut convinsă că el ținea la ea așa cum ținea și ea la el. Dar oamenii se schimbă, André se schimbă. Că mințea nu era lucrul cel mai rău: mințea din lașitate, ca un copil care se teme să nu fie certat. Cel mai rău e că luase hotărârea împreună cu Mașa fără să țină cont de ea, că o uitase complet; neglijând s-o întrebe și chiar s-o anunțe. Să avem curajul să privim lucrurile în față: în decurs de trei săptămâni n-a încercat nici măcar o dată să avem o discuție între patru ochi; toate zâmbetele lui, toată duioșia lui se îndreaptă către Mașa; puțin îi pasă de ce-mi doresc eu sau nu. „Hai să stăm la Moscova! Să stăm la Leningrad!“ Lui îi plăcea aici. Și era convins că și ei îi plăcea. Asta nu mai e dragoste: sunt pentru el doar o obișnuință. Nu mai suporta să stea în camera asta. Își aranjă din nou fața, coborî în stradă. Să umble: o făcea de multe ori, ca să-și potolească

spaiamele, supărările, ca să-și alunge vedeniile. Numai că nu mai avea douăzeci de ani, nici măcar cincizeci; obosi repede. Se așeză pe o bancă într-un scuar, în fața unui bazin unde plutea o lebădă. Oamenii o priveau în treacăt, probabil că avea aerul rătăcit sau pur și simplu recunoșteau în ea o străină. El lua acum cina cu Iuri și cu Mașa, fără îndoială, la restaurantul gării maritime, pe malul râului Moscova, așa cum plănuiseră. Poate că seara avea pentru el un gust neplăcut, nici măcar asta nu era ceva sigur, el știa bine să se integreze momentului, să șteargă ceea ce îl deranja. O uita, o îndepărta, își spunea că o va regăsi calmată. Așa stătuseră lucrurile întotdeauna: din moment ce el era fericit, trebuia să fie și ea. De fapt, nu existase o simetrie reală între viețile lor. El avusese exact ce-și dorise: un cămin, copii, distracții, plăceri, prietenii și câteva frământări. În timp ce ea renunțase la toate ambițiile ei din tinerețe: din cauza lui. André nu voise niciodată să-și dea seama de asta. Din cauza lui, ajunsese să nu mai știe cum să-și folosească timpul care îi mai rămânea de trăit. Un altul ar fi împins-o să lucreze, ar fi fost o pildă pentru ea. El o abătuse de la drumul ăsta. Și-acum ea se trezea cu mâinile goale, neavându-l pe lume decât pe el, pe care brusc nu-l avea. Atroce contradicție a furiei născută din iubire și care ucide iubirea. Cu fiecare secundă, evocând fața, glasul lui André, ea ațâța o ranchiună care o devasta. Ca în acele boli în care îți produci propria suferință, când fiecare respirație îți sfâșie plămânii și totuși ești obligat să respiri. „Și atunci, ce e de făcut?”,

se întrebă ea buimacă, întorcându-se la hotel. Nu era nicio ieșire. Vor continua să trăiască împreună, ea își va ascunde nemulțumirile, multe cupluri vegetează astfel, în resemnare, în compromis. În singurătate. Sunt singură. Alături de André, sunt singură. Să mă conving de asta.

Deschise ușa camerei. Pe pat se afla pijamaua lui André, pe jos papucii lui, o pipă și un pachet de tutun pe noptieră. Pentru o clipă, el fu prezent acolo într-un mod sfâșietor, ca și cum ar fi fost alungat de lângă ea de o boală sau un exil și ea îl regăsea în acele obiecte părăsite. Ochii i se umplură de lacrimi. Își încordă puterile. Luă din trusa de farmacie un tub de somnifere, înghiți două pastile și se culcă.

„Sunt singură!“ O cuprinse brusc spaima: spaima de a exista, cu mult mai greu de suportat decât teama de moarte. Singură ca o piatră în mijlocul unui pustiu, dar condamnată să aibă conștiința inutilei sale prezențe. Întregul ei corp, înnodat, crispat, era un urlet tăcut. Și apoi se lăsă să alunece între cearșafuri și se cufundă în somn.

Când se trezi, dimineața, el dormea, chircit, cu mâna sprijinită de perete. Ea întoarse privirile. Nicio pornire către el. Inima îi era înghețată și mohorâtă precum o capelă părăsită unde nu mai pâlpâie nicio lumină. Papucii, pipa n-o mai emoționau: nu evocau pe cineva absent și drag; nu erau decât o prelungire a persoanei străine care locuia în aceeași cameră cu ea. „O! Îl detest!“, își zise ea cu disperare. „A ucis toată dragostea pe care o aveam pentru el.“

Umbla de colo-colo prin cameră, mută, ostilă. Adesea, în tinerețea lor, el se lovise de figura aceea închisă: „Nu admit... Nu trebuie...” Pe atunci, severitatea ei îl încremenea. Era mai mare cu câțiva ani ca ea, dar multă vreme îi privise pe toți adulții ca pe niște persoane mai în vârstă. Astăzi, ea îl scotea din răbdări: „Cât timp are de gând să-mi facă mutre?” Exagera. Făcuse totul ca Nicole să fie mulțumită în timpul acestei călătorii. Și toată viața lor. Rămânea la Paris din cauza ei... Chiar dacă ar fi uitat discuția lor, ar fi trebuit să-i acorde totuși un pic de credit. Parcă ar fi așteptat ocazia: ce ranchiuni o măcinau oare? Regreta cumva că n-a avut un soț mai strălucit? În cazul ăsta, însemna că nu-l iubea cu adevărat. Dacă l-ar fi iubit cu adevărat, nu s-ar fi plictisit alături de el. La începutul căsniciei lor, el suferise din cauza lipsei ei de căldură; dar își zicea c-o să vină o zi când... Crezuse că ziua aceea a venit. Se părea însă că nu. Așteptase din partea bătrâneții o singură compensație: Philippe se căsătorea, ea era pensionară, avea să fie numai a lui. Dar dacă ea nu-l iubea, dacă el nu-i era de ajuns, dacă ea se înverșuna în ranchiunele ei, visul acela de singurătate în doi era complet compromis. Vor avea parte de trista bătrânețe a celor ce nu rămân împreună decât pentru că, după o anumită vârstă, nu mai pot să se despartă. Nu, nu-i venea să creadă. Era oare aceeași femeie, cea al cărei surâs, nu mai departe de ieri, radia de iubire, nu cea cu buzele pocite de furie?

— Ce mutră faci!

Ea nu răspunse nimic și îi sări și lui țandăra.

— Știi, dacă vrei să pleci înaintea mea, nu te rețin.

— Chiar asta am de gând să fac.

André avu un șoc: nu crezuse că Nicole îi va lua oferta în serios. Ei bine! N-are decât să plece, își zise. Cel puțin, îmi sunt limpezi lucrurile, nu mă mai pot amăgi, sunt pentru ea o veche obișnuință, nu m-a iubit cu adevărat. Am știut asta cândva și apoi am uitat. Să-mi amintesc. Să-mi oțlesc inima. S-o las să facă ce vrea ea. Iar eu să fac ce vreau eu. Se gândi la grădina din Villeneuve, la mirosul chiparoșilor și al trandafirilor striviți de lumina soarelui. După ce mă întorc de la Moscova, plec din Paris, mă mut în Provența, sunt un prost că mă sacrific pentru ea. Fiecare pentru sine.

E deci adevărat ce pretind unii? Că nu se poate comunica în niciun fel, că nimeni nu înțelege pe nimeni? se întreba Nicole. Îl privea pe André, așezat pe divanul Mașei, cu un pahar de votcă în mână, și se gândea că trebuie să vadă cu alți ochi tot trecutul lor comun. Trăiseră nelegați unul de altul, fiecare pentru sine, ignorându-se reciproc și neconfundați, transparenți. De dimineață, chiar înainte să iasă din cameră, André o privise cu un aer șovăielnic, ar fi vrut să înceapă o explicație. Ea deschisese ușa, el o urmăse și în taxi păstrasera tăcerea. Nu era nimic de explicat. Vorbele lui s-ar fi sfârșit lovindu-se de supărarea, de durerea, de încordarea inimii ei. Câtă neglijență, câtă indiferență! În fața Mașei jucaseră toată ziua o comedie politicoasă. Cum s-o anunț că plec înaintea lui André?

El dădea pe gât al patrulea pahar de votcă, treaba lui. Când era tânăr, alcoolul îl făcea liric și fermecător, o lua un pic razna, dar fără să i se împleticească limba sau picioarele. Acum — de când oare? I se încurcau vorbele în gură, mișcările îi erau nesigure și doctorul îi spusese că alcoolul și tutunul nu-i fac bine, ceea ce sorbea el acolo cu înghițituri mici era propria moarte;

din nou, mai corozivă decât mânia, teama o îndârji. „Bea prea mult.“ Își strânse buzele. Era liber, putea să se omoare la foc mic dacă așa îi plăcea, oricum aveau să moară amândoi până la urmă și în unele cazuri e mai bine să mori decât să trăiești. Era ceva senil în modul în care încerca să poarte o discuție cu Mașa pe rusește. Ea râdea de accentul lui, se înțelegeau de minune. Din când în când, el își pipăia obrazul cu degetul cu un aer preocupat. Lui Nicole îi venea să strige: „Nu suntem încă așa de bătrâni, nu încă, nu!“ El se schimbaseră; Nicole observase asta în timpul acestei călătorii — poate pentru că tot nevăzându-l, îl vedea mereu. El nu-și mai dorea decât să-și dea voie să trăiască. Înainte nu-i plăcea decât să trăiască. Dar a trăi era pentru el o invenție perpetuă, o aventură veselă, neprevăzută, în care o antrena și pe ea. Acum el îi dădea impresia că vegetează: asta e bătrânețea, n-o vreau.

Ceva îi plesni în cap. Ca atunci când ai primit o lovitură în creștet, când ți se tulbură vederea, când vezi lumea dublu, în două imagini, la înălțimi diferite, fără să poți situa partea de sus și pe cea de jos. Cele două imagini ale vieții ei pe care le avea, ale trecutului, ale prezentului, nu se potriveau. Undeva era o greșală. Clipa asta mințea: acela nu era el, aceea nu era ea, scena se petrecea în altă parte... Nu, vai! Trecutul era un miraj; se întâmplă adesea. Câte femei se înșală în privința vieții lor, întreaga lor viață. A ei nu fusese ce-și povestea ea. Pentru că André era impetuos, emotiv, ea crezuse că o iubește cu pasiune. De fapt, el o uita de

îndată ce n-o mai vedea; un al treilea ins între ei doi nu-l deranja. Pentru Nicole, prezența lui André era o neostoită bucurie, dar nu și prezența ei pentru el. Poate chiar prezența mea îl apasă, poate că l-a apăsât întotdeauna.

— Mașa, avem de rezolvat o problemă: plecarea mea. Știi, am niște angajamente la Paris.

— O, mai lasă poveștile! zise André.

Se întoarse către fiica lui:

— E furioasă pe mine fiindcă își imaginează că am hotărât să ne prelungim șederea aici fără să mă sfătuiesc cu ea. De fapt, îți dai seama și tu că am vorbit cu ea.

— Sigur că da, zise Mașa cu vioiciune. Primul lucru pe care mi l-a spus când i-am sugerat să stați mai mult a fost: o să vorbesc cu Nicole.

Complicitatea asta dintre ei!

— N-a făcut-o. A uitat s-o facă și mă minte.

Iarăși figura ei de gorgonă. Dar pentru prima dată în viața lui, ea nu-l mai intimidă. Nicole greșea, greșea radical. Mașa încerca să aranjeze lucrurile, Nicole răspundea sec și îl privea dezaprobator cum își toarnă votcă; o pisăloagă, iată ce era pe cale să devină. Sfidător, dădu votca peste cap, ca rușii.

— N-ai decât să te faci criță, mi-e perfect egal, zise ea cu o voce de gheață.

— Vă rog, nu vă întoarceți așa repede la Paris, mă mânănește, spuse Mașa.

— Pe dumneata poate, nu pe el.

— Nu, pe mine nu.

— Vezi? În privința asta, suntem de acord. O să poată da pe gât zece sticle de votcă fără să aibă cineva ceva de zis.

— Mai ales că nu e deloc amuzant să te vedem cu mutra asta încruntată. Cred că o mică despărțire ne-ar prii amândurora. De cum mă întorc de la Moscova, plec la Villeneuve. Și nu-ți cer să vii cu mine.

— Fii liniștit, n-o să vin.

Ea se ridică în picioare:

— Nu mai suportăm să ne vedem: să nu ne mai vedem.

Se îndreaptă către ușă. Mașa o luă de braț:

— E o prostie. Nu plecați! Lămuriți lucrurile!

— Nu ne dorim asta nici unul, nici altul.

Ușa se trânti.

— Nu trebuia s-o lași să plece, zise Mașa.

— Am încercat să discut cu ea azi-dimineață; nici nu vrea să audă. S-o ia naiba!

— E adevărat că bei cam mult, zise Mașa.

— Bine. Pune sticla la loc.

Ea puse sticla la loc și veni să se așeze din nou în fața lui André, cu figura perplexă.

— Atunci, la restaurantul Baku, băuserăți mult amândoi. Poate ai uitat să vorbești cu ea și ai crezut că ai făcut-o.

— Sau ea n-a înregistrat discuția pentru că a adormit imediat după aia, cherchelită.

— Și asta se poate. Dar, în orice caz, sunteți amândoi de bună-credință; de ce să vă certați?

— Eu nu-i neg buna-credință. Ea e cea care pretinde că mint. Nu are dreptul.

— Nu mi-aș fi închipuit vreodată că vă puteți ciondăni în halul ăsta... ca niște copii.

— La peste șaiszeci de ani? Da' știi, ce sunt de fapt adulții și chiar și bătrânii? Niște copii umflați de vârstă.

Tocmai din cauza vârstei lor cearta asta lui i se părea odioasă. Îndelungata lor conviețuire în care se înțeleseseră atât de bine era trădată de Nicole. Faptul că se îndoia de sinceritatea lui arăta că nu-i acordase niciodată încrederea ei, stima ei. Și apoi, tot timpul să-i

numere paharele pe care le bea: doar de plăcerea de a mă enerva. Nu mai voia să se gândească la ea.

— Dă-mi *Pravda* și hai să lucrăm.

— Acum?

— Nu sunt beat, zise el puțin agresiv.

Se apucă să traducă un articol. După o vreme, Mașa se ridică:

— Mă duc să telefonez să văd dacă Nicole s-a întors cu bine la hotel.

— Ce-ar putea să i se întâmple?

— Nu părea deloc în apele ei.

— În orice caz, eu n-am să vorbesc cu ea.

Nicole nu se întorsese. Nici după o oră, la miezul nopții. Sau poate se întorsese, dar nu răspundea la telefon.

— Vin cu tine, zise Mașa, oprind mașina în fața hotelului. Vreau să fiu sigură că e în cameră.

Responsabila de etaj îi dădu lui André cheia. Deci Nicole nu era acasă. Tăcerea, vidul încăperii îi strânsă inima. Aburii alcoolului se risipiseră, și cu ei și mânia lui.

— Unde poate fi?

Nu-i plăcea să și-o imagineze rătăcind prin orașul acela adormit unde toate localurile erau închise.

— E un loc deschis, poate e acolo: barul de la Național.

Nicole era așezată în fața unui pahar de whisky, cu buzele pleoștite, cu privirea fixă.

André ar fi vrut să-i cuprindă umerii, s-o sărute. Dar la primul cuvânt pe care i l-ar spune, fața ei și-ar

schimba trăsăturile, s-ar înăspri. Se apropie și zâmbi timid. Fața își schimbă trăsăturile, se înăspri.

— Ce căutați aici?

Băuse; i se împleticea limba.

— Am venit după tine cu mașina.

El îi puse ușor mâna pe umăr:

— Hai, să bem un pahar împreună! Să ne împăcăm!

— N-am chef. Mă întorc când vreau eu.

— Te-așteptăm, zise el.

— Nu. Vin pe jos. Singură. Ce tupeu să te ții după mine aici.

— Lăsați-mă să vă duc la hotel, zise Mașa. Haideți, vă rog, de dragul meu. Altfel stăm aici până la ora două și eu trebuie să mă scol mâine foarte devreme.

Nicole ezită.

— Bine, doar de dragul dumitale. Doar așa, zise ea.

Lumina îi străpunse pleoapele. Ea le ținu închise. Îi era capul greu și se simțea îngrozitor de tristă. De ce se îmbătase? Îi era rușine. Imediat ce intrase în cameră, își aruncase hainele pe unde nimerise și se prăbușise pe pat. Se cufundase într-un somn greu, întunecos, vâscos și înăbușitor, păcură, din care în dimineața asta încerca să se smulgă. Deschise ochii. El era așezat într-un fotoliu la capătul patului și o privea zâmbind:

— Puișor, hai să n-o mai ținem așa!

Era el brusc, îl recunoștea; trecut, prezent: o singură imagine. Dar rămânea fierul acela tăios din pieptul ei. Buzele îi tremurau. Să se îndârjească mai mult, să se ducă la fund, să se înece în întunecimea nopții. Sau să încerce să apuce mâna care i se întindea. El vorbea cu o voce egală, liniștitoare; îi plăcea vocea lui. Nimeni nu poate fi sigur de memoria lui, zicea el. Poate nu-i spusese despre plecare: dar era de bună-credință când susținea că a făcut-o. Nici ea nu mai era sigură de nimic. Făcu un efort:

— La urma urmei, poate mi-ai spus, am uitat. M-ar mira, dar nu e imposibil.

— În orice caz, n-avem niciun motiv să stăm certați.

Nicole își smulse un zâmbet:

— Niciunul, zise ea.

André se apropie de ea, o luă pe după umeri, o sărută pe tâmplă. Nicole se agăță de el și, cu obrazul lipit de haina lui, începu să plângă. Caldă voluptate a lacrimilor șiroindu-i pe obraz. Ce ușurare! E atât de obositor să detești pe cineva pe care îl iubești. El îi spunea vechile cuvinte: „Puișor, scumpa mea...”.

— Am fost o proastă.

— Iar eu un zăpăcit. Ar fi trebuit să-ți mai spun o dată. Ar fi trebuit să înțeleg că te plictisești.

— O! Nu mă plictisesc chiar așa tare. Am exagerat.

„Mă plictisesc că nu te văd singur”: cuvintele nu trecură dincolo de buze. Ar fi sunat ca un reproș. Sau ca o rugăciune. Nicole se ridică, se duse la baie.

— Ascultă, zise André când ea reveni în încăpere, dacă vrei să pleci înaintea mea, pleacă. Dar dacă te-aș însoți, Mașa ar fi foarte mâhnită. Mi-a propus asta aseară. Dar n-ar fi frumos din partea mea. Mi-aș dori mult să rămâi, adăugă el.

— Bineînțeles, o să rămân, zise ea.

Era încolțită. Privată de furia ei, dezarmată, n-ar avea forța să facă acest act ostil — și atât de gratuit! Ce o aștepta la Paris?

— Vreau să știi că și mie mi se pare cam lungă șederea aici, zise André. Nu e amuzant în fiecare zi să fii turist la Moscova.

— Oricum, chiar tu spuneai, zece zile în plus, nu e o dramă, replică ea.

Pe coridor, îl luă de braț. Se împăcaseră, dar ea simțea nevoia să se asigure de prezența lui.

* * *

În întunericul cinematografului, André îi privi pe furiș profilul feței. De la cearta lor de-acum două zile, Nicole îi părea cam tristă. Sau el își proiecta în ea propria tristețe? Între ei lucrurile nu mai stăteau ca înainte. Poate că ei îi părea rău că a consimțit să mai rămână încă zece zile la Moscova? Sau el fusese rănit de neîncrederea și furia ei mai profund decât crezuse. Nu reușea să urmărească cu interes povestea acelei femei pilot. Era frământat de gânduri mohorâte. Când te gândești că Mașa își închipuia că bătrânețea înseamnă bogăție! Mulți cred asta. Trecerea anilor le dă vinurilor buchetul, mobilelor patina, oamenilor experiența și înțelepciunea. Fiecare moment ar fi cuprins și justificat de momentul următor care ar pregăti un viitor mai împlinit decât el, chiar și eșecurile fiind până la urmă recuperate. „Fiecare atom de tăcere este șansa unui fruct copt.“ Nu căzuse niciodată în capcana asta. Dar nici nu vedea viața în maniera lui Montaigne, ca o succesiune de morți: bebelușul nu e moartea embrionului, nici copilul cea a bebelușului. Niciodată n-o văzuse pe Nicole murind și reînviind. Refuza chiar și ideea lui Fitzgerald: „Viața e un proces de degradare“.

Nu mai avea trupul de la douăzeci de ani, memoria îi slăbea puțin, dar nu se simțea împuținat. Nici Nicole nu era în mod sigur împuținată. Până de curând, crezuse cu putere că la optzeci de ani vor fi încă asemănători cu ei înșiși. Nu mai credea asta. Incurabilul lui optimism, care o făcea pe Nicole să zâmbească, era mai puțin robust ca altădată. Erau dinții pe care și-i scuipa în vis, proteza de care era amenințat: la orizont, decrepitudinea. Cel puțin sperase că pentru dragostea lor nu va exista niciodată un declin; ba chiar i se părea că Nicole îmbătrânită îi va aparține mai mult. Și iată că între ei ceva era poate pe cale să se desfacă. Cum să distingi în gesturile lor, în vorbele lor ceea ce nu era decât o repetiție de rutină a trecutului, de ceea ce era nou și viu? În ce-l privea pe el, sentimentele lui pentru Nicole rămăneau la fel de tinere ca în primele zile. Dar ea? Nu erau cuvinte ca s-o întrebe.

— Alegeți-vă niște cărți, îi zise Mașa lui Nicole.

Încercau s-o distreze cu un zel enervant. Un film bun, în ajun; dar, în după-amiaza asta, povestea femeii pilot era neinteresantă. Să citească, desigur, ce altceva să facă? Mașa lucra la o traducere, André încerca să descifreze *Pravda* cu un dicționar. Examină volumele din *Pléiade* aliniate pe o etajeră. Romane, nuvele, memorii, povestiri: le citise pe toate, sau aproape; dar în afară de textele explicate în clasă, ce își mai amintea? Din *Manon Lescaut*, pe care îl analizase frază cu frază în anul când își dăduse licența, nu-și amintea cu precizie niciun episod. Și totuși, față de paginile acelea pe care

nu mai era în stare să le evoce, nu simțea nicio atracție la ideea de a le recunoaște. O plictisea să le recitească. Când recitești îți amintești lucrurile treptat sau cel puțin ai iluzia că-ți amintești; ești privat de ceea ce face bucuria lecturii: acea liberă colaborare cu autorul, care este aproape o creație. Ea își păstra curiozitatea pentru epoca ei, se străduia să fie la curent cu noutățile. Dar operele acelea vechi, care o făcuseră ceea ce era și care aveau să existe mereu, ce puteau să-i aducă?

— E greu să alegi, zise André.

— Da, așa e.

Luă un volum de Proust. Proust era altceva. Frazele pe care le știa pe de rost, le aștepta, le regăsea cu tot atâta fericire cu cât regăsea și naratorul fraza din *Sonata* lui Vinteuil. Dar azi îi era greu să se concentreze. Se gândea: nu mai e același lucru. Îl privi pe André. Ce e o prezență? Există acea lungă poveste care venea să moară în ceafa ei, la fel de familiară, la fel de uitată ca și textele cuprinse între aceste pagini. La Paris, el era prezent, chiar și la kilometri distanță. Și poate chiar și în clipele când, aplecată la fereastră, îl privea îndepărtându-se, el exista în inima ei cu evidența cea mai tulburătoare; silueta lui se micșora, dispărea la colțul străzii, desenând la fiecare pas drumul întoarcerii; acel spațiu în aparență gol era un câmp de forțe care avea să-l readucă la ea în mod irezistibil ca la locul lui natural: această certitudine era și mai emoționantă decât un trup în carne și oase. Azi, André era acolo, în persoană, la îndemână. Dar între ei exista, invizibil,

impalpabil, un soi de strat izolator, un strat de tăcere. André își dădea seama de asta? Nu, fără îndoială că nu. Ar fi răspuns: „Ba da, e ca înainte. Ce e schimbat?”

În cursul vieții lor se mai certaseră și altă dată — dar pentru motive serioase: când unul sau altul avusese vreo aventură; în legătură cu educația lui Philippe. Erau conflicte adevărate pe care le lichidau cu mare ceartă, dar repede și definitiv. De data asta, fusese un vârtej fumegând, un fum fără foc; și tocmai din cauza inconsistenței sale, nu se risipise complet. Trebuie spus de asemenea, gândi ea, că odinioară aveau loc în pat împăcări tumultuoase; în dorință, tulburare, plăcere, reproșurile vane erau calcinate; se regăseau unul în fața celuilalt, noi și fericiți. Acum însă nu mai puteau recurge la asta. Așadar, gândea Nicole cu înțelepciune, ea fusese în mare parte răspunzătoare pentru dezacordul lor: crezuse că el minte. (Altfel de ce o mințise și înainte în legătură cu niște fleacuri?) Dar era și din cauza lui. Ar fi trebuit să-i vorbească din nou despre plecare în loc să considere chestiunea rezolvată în două minute. Ea fusese prea neîncrezătoare, iar el neglijent, și rămânea neglijent — nu se îngrijora cu adevărat de ce se petrecea în mintea ei.

Se uscaseră el oare? Sub imperiul mâniei, Nicole crezuse multe lucruri nedrepte despre el. Ramolit, nu. Vegetativ, nu. Dar poate mai puțin sensibil ca altădată. Vrei, nu vrei, te uzezi: atâtea războaie, masacre, catastrofe, nenorociri, decese. Eu însămi o să plâng oare când o să moară Manon? „N-o să mai fie nimeni care

să-mi spună: copilița mea“, își zise ea cu tristețe. Dar era un gând egoist. Îi părea rău că n-o s-o mai vadă pe Manon? Rămânea vulnerabilă prin André și Philippe. Dar ceilalți? Și nici chiar pentru Philippe sau André nu simțea în acel moment vreo căldură.

Un cuplu care continuă pentru că a început: îi aștepta oare viitorul? Prietenie, afecțiune, dar nu un motiv adevărat de a trăi împreună: așa o să fie? La început existaseră motive adevărate. Ea care sărea în sus imediat ce un băiat voia să-și afirme superioritatea asupra ei, el o cucerise printr-un soi de ingenuitate pe care n-o întâlnise la nimeni; aerul lui consternat o dezarma când îl auzea oftând: „Vă înșelați complet!“

Prea cocoloșită de mamă, neglijată de tată, purta în ea o rană: că e femeie. Gândul că avea să se întindă într-o zi sub un bărbat o revolta. Datorită delicatetei, tandreței lui, André o împăcase cu sexul ei. Acceptase cu bucurie plăcerea. Ba chiar, după câțiva ani, își dorise un copil, și maternitatea o împlinise. Da, de el și nu de altul avusese ea nevoie. Iar André, de ce o iubise atunci când, în general, din cauza agresivității ei, lumea o dis plăcea pe Nicole? Poate că rigoarea, severitatea mamei lui, care îl apăsaseră, erau în același timp necesare și el le regăsise la Nicole. Ea îl ajutase să devină, de bine de rău, adult. În orice caz, Nicole avusese întotdeauna impresia că nicio altă femeie n-ar fi fost mai potrivită pentru André decât ea. Greșea oare? Cât despre ea, și-ar fi găsit oare împlinirea pe deplin cu un

altul? Întrebări sterile. Singura problemă era de a ști ce rămânea în ei în prezent. Nicole nu știa.

Mașa era ocupată în după-amiaza aceea; îi încredințase pe Nicole și pe André unui șofer de taxi căruia îi dăduse instrucțiuni amănunțite. Coborâră din mașină într-un cartier mărginaș – unde mai veniseră cu trei ani înainte și care, la porțile Moscovei, era un adevărat sat. Urcară o stradă mărginită de izbe vechi.

— Mergi mai încet: vreau să fac poze, zise Nicole.

Decretase brusc că era păcat să se întoarcă fără nicio fotografie din călătoria lor și împrumutase aparatul de la Iuri. Nu făcuse de fapt niciodată fotografii până atunci. André o privi în timp ce ea încadra o izbă în vizor. „Pentru că se plictisește cu mine“, gândi el. În taxi nu găsiseră nimic să-și spună. Totuși, nu se mai simțeau deloc rău împreună, acesta era lucrul cel mai trist. Poate că el devenise plicticos; nici chiar în concediu la Villeneuve, nu se vedeau atât de mult ca aici: ea era suprasaturată de prezența lui. Și din cauză că se plictisea, nu era nici amuzantă. Fotografie o a doua casuță, o a treia. Oameni care pălăvrăgeau, așezați la soare pe prag, se uitau la ea nemulțumiți; unul dintre ei spuse ceva ce André nu înțelese, dar care nu părea ceva amabil.

— Cred că nu le place că faci poze, zise el.

— De ce?

— Casele sunt frumoase, dar ei le găsesc mizerabile și te bănuiesc, ca o străină nemernică ce ești, că vrei să iei cu tine imaginile mizeriei lor.

— Bun, mă opresc, zise ea.

Între ei se aşternu iar tăcerea. În fond, el nu făcuse bine că prelungise şederea. Chiar şi în raport cu Maşa, ce-i aducea asta în plus? Şi de fapt, pentru câtă vreme aveau să se despartă? Doi ani, trei ani, mai mult? Aveau să simtă cu adevărat dorinţa să se revadă curând? Când îi arătase Maşei Parisul în anii '60, când descoperise URSS împreună cu ea în '63, trăiseră o adevărată sărbătoare. De data asta însă, în afară de primele zile, André nu mai regăsise veselia de atunci. O iubea mult pe Maşa, şi ea, la rândul ei, îl iubea: dar ei doi vedeau lumea într-un mod foarte diferit; şi niciunul nu-şi avea locul cu adevărat în viaţa celuilalt. Acea impresie de romanesc care îl încântase la sosire se risipise încetul cu încetul. Era o prostie că o supăraseră pe Nicole fără un motiv serios, pentru două replici schimbate aiurea: "N-aveţi nimic special de făcut la Paris — nimic".

— De fapt, e o prostie că ne-am prelungit şederea, zise el.

— Dacă nu-ţi face nici măcar plăcere, e o prostie, replică Nicole.

— Îţi pare rău cumva?

— Îmi pare rău dacă ție îţi pare rău.

Bun. În felul ăsta se tot învăteau în cerc. Ceva nu mergea în dialogul lor; fiecare înţelegea mai mult sau mai puţin anapoda ce spunea celălalt. Vor izbuti oare să iasă până la urmă din povestea asta? De ce azi şi nu ieri? Nu era nicio raţiune.

Trecură pe sub un pridvor prin fața unei biserici pe care Nicole o fotografie. Ceva mai departe, în vârful unui deal, se ridica o altă biserică ce avea o arhitectură complicată. La poale curgea râul Moscova, în spatele căruia se zărea o câmpie întinsă și, în depărtare, orașul. Se așezară pe iarbă și admirară priveliștea.

„Iată. Suntem în sfârșit singuri și nu avem ce să ne spunem, nici măcar dorința să vorbim“, gândi Nicole cu amărăciune. Crezuse că pe André o să-l amuze să facă împreună cu ea fotografii ale Moscovei, cărțile poștale erau atât de proaste. Dar el nu fusese interesat, ba chiar părea că treaba asta îl agasează. Ea se întinse pe iarbă, închise ochii, și deodată avu zece ani, era culcată pe o pajiște, mirosul de pământ și verdețură îi mângâia obrazul. De ce era atât de emoționantă o amintire din copilărie? Pentru că timpul se dilata la infinit, seara se pierdea în depărtări, și drept viitor avea veșnicia. „Știi ce mi-a lipsit în țara asta“, își zise. În afară de o noapte în orașul Vladimir, nimic nu o mișcase profund, pentru că nimic nu trezea în ea rezonanțe. Momentele care o emoționaseră în viața sa erau întotdeauna cele care evocau altceva decât pe ele însele, îi apăreau ca o reminiscență, o premoniție, materializarea unui vis, un tablou care începuse să trăiască, imaginea unei realități, inaccesibilă și misterioasă în sine. În URSS, nu numai că nu avea rădăcini, dar era o țară pe care n-o iubise de la distanță precum iubise Italia sau Grecia. Iată de ce aici nici chiar lucrurile frumoase nu erau niciodată ceea ce erau. Putea să le admire, însă nu o încântau.

Oare André o să mă înțeleagă? se întrebă Nicole. Își zise cu amărăciune că era un lucru care nu-l interesa. Dar, totuși, să fie singuri numai ei doi, așa cum își dorise ea atât de mult și nici măcar să nu profite de asta, era prea dezolant.

— Am înțeles în sfârșit de ce nu-mi place nimic în mod deosebit în URSS, zise.

— De ce? o întrebă André.

Era atât de prezent, atât de atent — cu toată lumea era așa, dar mai ales cu ea —, încât se miră că ezitase să-i vorbească. Îi era ușor, în căldura acelei priviri, să explice cu voce tare ce gândise în sinea ei.

— De fapt, călătoria asta ne-a dezamăgit un pic pe amândoi, zise el.

— Pe tine nu.

— Într-un anumit mod, da. Mi-au scăpat prea multe lucruri. Nu știu mai multe decât la sosire. Voi fi mulțumit să mă întorc la Paris.

O privi cu un oarecare reproș:

— Deși eu nu m-am plictisit. Eu nu mă plictisesc niciodată cu tine.

— Dar nici eu cu tine.

— Hai, hai! Ai țipat la mine: mă plictisesc!

În glasul lui era o tristețe adevărată. Ea strigase acele cuvinte din cauză că era furioasă, iar acum le uitase. Și el părea că fusese profund rănit. Nicole ezită, se hotărî:

— Adevărul e că Mașa mi-e foarte dragă. Dar nu e același lucru să te văd împreună cu ea sau fără ea. Lucrul care m-a plictisit e că n-am fost niciodată

singură cu tine. Ție îți era egal, mie nu, adăugă cu o oarecare amărăciune.

- Dar au fost multe momente când eram singuri.
- Nu multe. Și imediat te repezeai la gramatica rusă.
- Trebuia să-mi spui.
- Nu aveai chef să discuți.
- Da' de unde! Totdeauna am chef să discut.

Se gândi:

— Ciudat! Aveam impresia că ne vedem mult mai mult decât la Paris.

— Dar întotdeauna împreună cu Mașa.

— Păreai că te înțelegeai foarte bine cu ea: nu m-am gândit că-i suporti greu prezența.

— Sigur că mă înțeleg. Dar când e un al treilea între noi, nu mai e același lucru.

El avu un zâmbet ciudat:

— Asta îmi spun și eu ori de câte ori îl iei pe Philippe cu noi în weekend.

Ea rămase cu gura căscată. Da, îi cerea adesea lui Philippe să-i însoțească, i se părea absolut normal.

— Nu e același lucru.

— De ce? Pentru că e fiul meu? E totuși un al treilea între noi.

— N-o să mai fie.

— Te supără treaba asta!

Aveau să se certe iarăși?

— Niciunei mame nu-i place că i se căsătorește fiul. Dar să nu crezi că o să mă îmbolnăvesc din asta.

Tăcură. Nu. Să nu lase să se înstăpânească din nou tăcerea.

— De ce nu mi-ai spus că uneori prezența lui Philippe te deranjează?

— Mi-ai reproșat atât de des că sunt exclusivist! Și apoi, ce-aș fi câștigat privându-te de Philippe, dacă oricum eu nu-ți sunt de ajuns?

— Cum adică nu-mi ești de ajuns?

— O! Ești mulțumită că mă ai în viața ta; cu condiția să ai ceva în plus: pe fiul tău, prieteni, Parisul...

— Spui tâmpenii, zise ea mirată. Și tu ai nevoie de ceva în plus în afară de mine.

— Eu pot să renunț la toate dacă te am pe tine. Aș fi foarte fericit numai cu tine la țară. Mi-ai spus într-o zi că ai muri de plictiseală acolo.

Visul lui de a se muta la Villeneuve era oare mai serios decât credea ea?

— Tu preferi să stai la țară, eu prefer Parisul, fiindcă fiecare din noi își iubește locul copilăriei.

— Nu ăsta e adevăratul motiv. Eu nu-ți sunt de ajuns. Când ți-am spus asta zilele trecute, nici măcar n-ai protestat.

Ea își amintea. Era furioasă. Și întotdeauna îi fusese greu — întreaga ei ființă era încordată, paralizată — să rostească acele cuvinte pe care le cerea el.

— Eram furioasă. Doar nu voiai să-ți fac declarații de amor. Dar dacă îți imaginezi că eu nu țin la tine pe cât ții tu la mine, ești un prostuț.

Nicole zâmbea cu duioșie. Și era adevărat ce spunea: Mașa se ținuse scai de ei mai tot timpul.

— Dacă stăm să ne gândim, zise el, a fost o neînțelegere.

— Da. Tu credeai că eu mă plictisesc cu tine când de fapt mie mi-era dor de tine: dacă asta te fletează.

— Iar eu eram fericit că te am doar pentru mine, și tu nu-ți dădeai seama.

— Dar de ce n-am reușit să ne înțelegem? Întrebă ea.

— Ne indispunea sentimentul de dezamăgire. Mai ales că nu voiam să ne-o mărturisim.

— Omul ar trebui să mărturisească totul întotdeauna, sieși sau altuia, zise Nicole.

— Tu îmi mărturisești întotdeauna totul?

Ea ezită:

— Aproape. Dar tu?

— Aproape.

Râseră amândoi. De ce nu fuseseră în stare să trăiască împreună, în ultimele zile? Totul părea din nou atât de familiar, atât de ușor.

— E un lucru pe care nu ți l-am spus și care a contat, reluă ea. De la sosirea mea la Moscova, m-am simțit bătrână. Am realizat că nu-mi mai rămâne mult timp de trăit: din cauza asta până și cele mai mici nemulțumiri devin insuportabile. Tu nu-ți simți vârsta, eu da.

— O! Ba da, și eu o simt, zise el. Chiar foarte des mă frământă gândul.

— E adevărat? Nu-mi spui niciodată nimic.

— Ca să nu te întristez. Nici tu nu-mi spui.

Câtva timp păstrară tăcerea. Dar nu mai era aceeași tăcere: doar o pauză în acel dialog reînnodat în sfârșit și care nu avea să se mai oprească.

— Ne întoarcem? întrebă ea.

— Ne întoarcem.

El o luă de braț.

— E un mare noroc să poți vorbi, zise ea. Sunt soți care nu știu să se folosească de cuvinte, și-atunci neînțelegerile cresc și sfârșesc prin a strica totul între ei.

— Mi-a fost un pic teamă că ceva s-a stricat între noi.

— Și mie.

— Totuși, aș zice că era imposibil, spuse André. Până la urmă trebuia cumva să lămurim lucrurile.

— Da. Trebuia. Data viitoare n-o să-mi mai fie teamă.

El o strânse de braț.

— N-o să mai fie nicio dată viitoare.

Poate avea să mai fie. Dar nu era important: nu aveau să mai rătăcească niciodată prea departe unul de altul. El nu-i spusese chiar toate lucrurile care-i trecuseră prin cap în acele zile. Și poate și ea păstrase numai pentru ea anumite mărunțișuri. Nici asta nu era important. Se regăsiseră. El urma să pună întrebări, ea să dea răspunsuri.

— De ce te-ai simțit bătrână? întrebă el.